

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

**GRAD
EREN
174
BUHR**

A 990,778

2179

1052

ՅԱՂԱԳՄ

ՄԱՐԴԿԱՅԻՆ ԻՐԱԻԱՆՑ

ԵՒ

ՊԱՐՏՈՒՑ

Փարիզ, Տպագրութիւն Արամեան. Ի Ֆարանին Մէյերի
Typographie arménienne Ernest Meyer, 3, rue de l'Abbaye, à Paris.

GRAD

BREW

174

Brew

174

360

Teodorean Saepts
ՅԱՂԱԳՍ

ՄԱՐԴԿԱՅԻՆ ԻՐԱԻԱՆՑ
Hephets եւ Mard hayin
ՊԱՐՏՈՒՑ
i want
1891

ՇԱՐԱԳԻՆԱՑ

ՍԱՐԳԻՍ Վ. ԹԵՈՒՂՈՐԵԱՆ

ՎԵՐԱՏԵՍՈՒՉ ՀԱՅԿԱԶԵԱՆ ՎԱՐՃԱՐԱՆԻՆ

ՀԱՆՐԱՊԵՏ

ՊԵՏԻՍԻ
1858

ՓԱՐԻՉ

ԻՐԱՆՈՑԻ Ճ. ԱՐԱՄԵԱՆ

1858

ԳՐԱԾ
ԷՐԵՄ
174
10.00.99

ՋԵԿՈՒՑՈՒՄՆ

Որպէս « Ամենայն զիբք աստուածաշունչք եւ օգտակարք, ի վարդապետութիւն են, եւ ի յանդիմանութիւն եւ յուղղութիւն եւ ի իւրասարդարութեան, զի կասարեալ իցեմարդն Ա.ստուծոյ յամենայն գործս բարութեան հաստատեալ, »

Նոյնպէս եւ ամենայն զիբք բարոյականք ի ծանօթութիւն են եւ ի կանոն բարուց, եւ ի կասարելութիւն բնական եւ իմացական կարողութեանց, զի երջանիկ իցեմարդն

ինքնին եւ օգտակար նմանեաց
իւրոց :

Յեպէս եւ բազում մասեանք են
բարոյականաց, եւ իմաստասի-
րական ռճով ճառեալք, այլ մեք՝
իբազմաց անսի ծաղկաքսող արա-
րեալ համառօտեցաք ի սմին զոր
ինչ կարեւոր դասեցաք, եւ զայն
պարզագոյնս որչափ մարթ եր,
ի դիւրութիւն հասարակաց : Եւ
յեօթն գլուխս բաժանեալ կարգե-
ցաք զնոսին հանդերձ կարեւոր ինչ
յաւելուածով :

ՆԵՐԱԾՈՒԹԻՒՆ

Մարդ ընկերական երկու ինչ ունի
ի բնուստ սեպհական, որ են իրաւունք
եւ Պարտք :

Ի մաստութիւն՝ որ դեկավարն է
մարդկայինս կենաց, եւ ջքողու գնա
թափառիլ վայրապար, ճանաչումն է
եւ գործադրութիւն ճշմարիտ օրինաց
մարդկութեան. եւ իլրութենէ այսր
օրինաց կազմին բարոյական կանոնք,
որ կոչին ԻՐԱՌՈՒՆՔ ԵՒ ՊԱՐՏՔ :

Իսկ սահման իրաւանց եւ պարտուց
մարդոյ այս է :

ԻՐԱՌՈՒՆՔ մարդոյ՝ է կարողութիւն
առնելոյ զգործ ինչ, իշխանութիւն

վայելելոյ յիրս ինչ, եւ պահանջելոյ յայլմէ ինչ, զօրութեամբ այսր օրինաց Աստուծոյ . և Աճեցէք եւ բազմացարուք եւ լցէք գերկիր, եւ տիրեցէք դմա . » (Մն. Գլ. Ա) :

ՊԱՐՏԹ մարդոյ՝ է անքերի կատարումն օրինաց, որով կատարելագործի իմացականն եակ, եւ առաջնորդի ի սեպհականն անդ իւր վախճան, զօրութեամբ այսր պատուիրանի . « Զամենայն զոր միանգամ կամիջիք թե արասցեն ձեզ մարդիկ, այնպէս եւ դուք արարէք նոցա, զի այս իսկ են օրէնքն եւ մարզարէք. (Մատ. Է, 12) :

Ապա ուրեմն հիմն իրաւանց մարդոյ՝ է հին օրէնք Արարչին, եւ հիմն Պարտուց նորա՝ է նոր պատուիրան Փրկչին :

ՅԱՂԱԳՍ

ՄԱՐԴԿ ԱՅԻՆ ԻՐԱԻԱՆՑ

ԵՒ

ՊԱՐՏՈՒՑ

ԳԼՈՒԽ Ա.

ՅԱՂԱԳՍ ԻՐԱԻԱՆՑ ԵՒ ՊԱՐՏՈՒՑ ՄԱՐԴՈՑ
ԱՌՂԱՍԱՐԱԿ.

ԻՐԱԻՈՒՆՔ ԵՒ ՊԱՐՏՔ մարդոյ առնչա-
կան են, եւ անբաժք ի միմեանց, եւ են
իբրեւ արմաւենիք երկու, որ ոչ բերեն
զպտուղ, եթէ ոչ ի միասին ամեսցին :

Առնչութիւն իրաւանց եւ պարտուց
մարդոյ այնչափ անճուկ է, զի եղծանին
ամենայն սկզբունք բանի, կարգի, եւ

արդարութեան միանգամայն, երբ կամիցի
որ բաժանել զնոսին ի միմեանց :

Պարտք ազգիւր են իրաւանց : Յայն-
ժամ կարացից ես սսել, թէ այս ինչ իմ է,
յորժամ յարգեմ զայն որ այլոյ է :

Օրենք չկարէն տալ մեզ ինչ, առանց
պարտ առնելոյ զայլս տալ մեզ իրաւունս,
էւ առանց հարկելոյ զմեզ տալ նոցա
իրաւունս :

Պարտք մեր համեմատք են իրաւանց
մերոց. քանզի պարտք են զոր ինչ ամե-
նայն որ պարտի ամենեցուն, էւ զոր իւրա-
քանչիւր որ պարտի իւրաքանչիւր ան-
ձին :

Ժառանգական պարտք մարդկութեան
են, զոր հարք մեր առանդեցին մեզ, էւ
զոր մեր առանդեցունք որդւոց մերոց.
պարտք զորս ոչ որ կարէ յետս դարձու-
ցանել, էւ որք ոչ դադարին՝ հատուցա-
նելովն իսկ, այլ նորոզին միշտ՝ էւ յայն-

ժամ եւս՝ յորժամ հատուցեալ իսկ իցին :

Ապա վնյ պարտապանին որ յետս դարձաւցանէ զպարտատէրն , նա է որ տայ ծնանէլ յանցանաց եւ դատաւորաց :

Պարտք ընդ մարդոյ ծնեալ են . քանզի հետեւանք են առնչութեան մարդոյ ընդ մարդոյ , եւ փոխանակութիւն օգնութեան , պաշտպանութեան եւ սիրոյ . ապա ամենայն իմաստք ընկերականք յայս մի բառ բովանդակին :

Պարտք ոչ միայն հիմն են սարդկային շինուածոյ , այլ եւ գոյութեան նորա , փառաց եւ պայծառութեան նորին միանգամայն :

Զօրութեամբ այսր ներքին կցորդութեան՝ պարտք առաւելուն ըստ չափու զարգացման ընկերութեան , եւ բարոյական կատարելութիւն մարդոյ՝ է առաւել իմն իմացական զգացումն պարտուց . եւ յիրաւի , քանզի որչափ առաւել ի վեր

Ելանիցես ի վաղեմի ընկերութիւնս, այն-
չափ նուազ երեսի այս զգացումն :

Առ Հռովմայեցիս որոց լեզուն այնչափ
ճշգրիտ զիմաստս բացայայտե, ի զուր
խնդրի բառ մի համազօր *պարտք* բառին
մերոյ : Զի բառս այս՝ բան է քրիստո-
նեական, բացատրութիւն քաղեալ համա-
ռօտիս յայսմ պատուիրանէ աւետարա-
նին, թէ « Սիրեսցիք զմիմեանս : »

Բովանդակութիւն է այսք նորոյ պա-
տուիրանիս առ մարդիկ, թէ՛ « Որ մեծն
է ի ձեզ՝ Եղիցի իբրեւ զկրտսերն, եւ
առաջնորդն իբրեւ զպատասաւորն : »

Ապա հինքն ճանաչեին զպարտիս առն
քաղաքացւոյ, այլ ոչ զպարտիս մարդոյ.
ճանաչեին զքաղաքականն ընկերութիւն,
այլ ոչ զմարդկայինն Եղբայրութիւն :

Պարտք յառաջ են քան զիրաւունս .
քանզի ոչ ոք ունի իրաւունս, Էթէ ոչ
պայմանաւ պարտոց : Քանզի *պարտք*

բառի իմացեալ լինին ամենայն ընկերական իմաստք. Եղբայրակցութիւն որ յօրէ զմեզ ընդ միմեանս. Հաւասարութիւն, որ տայ մեզ իրաւունս պահանջելոյ ինչ յայլմէ, Եւ որով պարտիմք մեք այլոսմ. Պատասխանատուութիւն որ կոչէ զիրաքանցիւր որ տայ համարս ամենեցուն, Եւ գամենեսեան՝ տայ համարս իւրաքանցիւր ումէք :

Պարտք գրեալք ի սահմանադրութիւնս ն: յօրէնս ժողովրդոց՝ զանազանին ըստ տեղեաց, ըստ ժամանակաց, Եւ ըստ բարուց. բայց են Եւ պարտք զորս տպաւորեալ է Աստուած ի սիրտ մարդոյ, Եւ էղեալ ընդ պահպանութեամբ խղճի նորաստեղծ զայն պարտ է մարդոյ տուաւելապէս նանաջել Եւ անքերի լնուլ :

Կեանքն է սրբազան ինչ աւանդ, նմին իրի Եւ պաշտպանել զայն՝ պարտք են մարդոյ : Անբաւակցան զբոլով նորա կա-

տարել զայն ինքնին միայն՝ խնդրէ ձեռն
օգնականութեան, որում պէտս ունի, և
զնէ դաշն պարտաւորութեան՝ զոնէյոյ
երբեմն հասարակաց շահուն զառանձին
իւր շահ, այլ և զայն պայմանաւ գտա-
նելոյ անտի զօգուտ իւր. և ընկերութիւն
որ չկարիցէ յապահովել նմա զայն՝ չունի
բարեկարգ ինչ վարչութիւն, և չկարէ
հանապազորդել :

Երկիւղածութեամբ լնուլ մարդոյ ըզ-
պարտս իւր՝ առանց շահու և անճնասի-
րութեան, իմաստութիւն է. իսկ լնուլ
զայն, հանդերձ վտանգաւ բարօրութեան
իւրոյ՝ առաքինութիւն :

Չիք ինչ որ կարիցէ խափանել զայր
Երկիւղած ի լնլոյ զպարտս իւր յորձւմ
և իցէ վիճակի. իսկ որ անփոյթ առնէ
զպարտութիւնովք, և նա իբրև զվատ
պարտապան որ ոչ հատուցանէ զպարտս
իւր :

Ոչ որ բարեւոր լնու զգարտս իւր, եթէ
ոչ որ սիրեն զայն, եւ ոչ որ կարէ սիրել
զայն, եթէ չիցէ այր պատուաւոր :

Պարտ է մարդոյ զուարճանայ ընդ
պարտա իւր :

Վնյ է մարդոյն որ չգիտիցէ օր մի
ի զուարճութեանց իւրոց՝ զոհել պարտուց
մարդկութեան : Նախ Պարտք է սպա
Ջուարճութիւնք :

Մարդն ծնեալ է վասն ընտանեաց եւ
վասն ընկերութեան, պարտի նոցա զհոգ
իւր եւ զգործունեայ գործակցութիւնն
յամենայն պիտս նոցա :

Պարտք մարդոյ են օգուտ գործել այլոց,
եւ թէ հնար ինչ իցի՝ բազմաց, իսկ եթէ
ոչ՝ զէք սակաւուց, զէք մերձաւորաց,
ապա թէ եւ այն եւս ոչ՝ անմին իւրում :
Ջի որ որ օգտակար գտնեն ընծայեցու-
ցանէ այլոց, զհասարակաց գործ վարէ.
որպէս որ վատրարացուցանէ գտնեն, ոչ

անձին էւ էթ վնասէ , այլ էւ ամենեցուն
նոցա , որոց բարութեամբն կարող էր
օգտել . սոյնպէս էրէ որ ի լաւութիւն ան-
ձինն ճգնի , նովին իսկ օգտէ այլոց , զի
պատրաստէ նոցա օգտամատոյց գոր :

Չէ պարտ մարդոյ առնել այլում զայն ,
գոր չկամի թէ որ նմա արասցէ , էւ պարտի
առնել այլում ' գոր կարէ իրաւամբ ցան-
կալ անձին :

Ունի մարդն իրաւունս ազատաբար
պաշտելոյ զկրօն իւր , միաբանեալ զայն
ընդ օրինաց որք պաշտպանեն բարեկար-
գութեան հասարակաց :

Կարող է մարդ վայելել էւ տնօրինել
զինչս իւր , պահելով զիրաւունս ընտա-
նեաց իւրոց էւ ընկերութեան :

Ազատ է մարդ առնել էւ խօսել գոր ինչ
էւ կամի ' առանց վնասելոյ բարոյակա-
ցին , հասարակաց էւ իւրոյ շահուն :

Հաւասար իրաւամբք ծնանին մարդիկ .

առաքինութիւն, հանճար, և բարերա-
բութիւն միայն իրաւունս տան գերա-
կայութեան :

Օրէնք սահմանեալ են ի կարգաւորել զըն-
կերական յարաբերութիւնս, և պարտին
յենույ ի յաւիտենականն արդարութիւն :

Օրէնք չկարեն հրամայել ինչ անի-
րաւութիւն, և ոչ ներել անիրաւութեան,
և իւրաքանչիւր ոք պարտի հաւատա-
րապէս պաշտպանութիւն և կամ պա-
տահաս անտի ընդունել :

Ընկերութիւն պարտի խնամ ունել հա-
սարակաց ժարդկան՝ ամենեցուն առհա-
սարակ, և ջանալ հասանել յօգնութիւն
նոցա . բայց պարտականութիւն նորս
չկարէ հեռագոյնս գնալ . քանզի ուր դա-
դարի պարտաւորութիւն ընկերութեան,
անդ սկսանի պարտաւորութիւն մեծա-
տան . և բարոյական օրէնք առնեն զնա
պատասխանատու թշուառութեանց (որոց

ոջ պատճառ իցե թշուարն) զգր նա
կարող է թերեւսցուցանել :

Ամենայն մարդ ունի իրաւունս կելոյ,
բայց եւ ջնկերութիւնն ունի իրաւունս
պանպանելոյ :

Պատիժն քաղաքական մանու ոջ պարտի
լինել առ վրեժխնդրութեան, եւ ոջ վասն
քաւութեան, այլ միայն վասն հպատակի
խնայելոյ ի կեանս այլոց ի մարդկանէ :
Սարսափելի է պատասխանատուութիւն
գրեւսգիտին եւ դատաւորին :

Մարդն ի բնէ բերի ի մեծացուցանել
գիրաւունս իւր եւ ի նուագեցուցանել
գպարտս : Այլ օրենք բարիք սանձա-
նէն այնմ չափ արդար : Ոջ խիղճն ասէ
մարդուս զճշմարտութիւն իբաց, այլ
կանսն պարտուց :

Քան զամենայն բռնաւորութիւնս խօյա-
կանագոյն այն է՝ կամիլ սիրելի լինել
այլոց ի պարտեացն :

Առաջին ընկերական պարտք էն յարգել է. պաշտպանել զկէանս ընկերաց, է. ընդ զպարտս սահմանեալս ի բնութենէ է. ի կրօնէ :

Առաջին պարտք բնութեան էն միտ դնել օրինակի բարեաց : Մեր զպարտս մեր արասցուք, զմեացեալն Աստուած արասցէ, ասէ առածն :

Որ զիտեն թէ գոն պարտք առ Աստուած, առ անձն է. առ մերձաւորս, նա է իսկապէս մարդ կատարեալ :

Ամենայն բարոյականութիւն մարդոյ բովանդակի համառօտի. յանվրեպ կատարման պարտուցն առ Աստուած, առ անձն, է. առ ընկերս :

Քրիստոնեականն բարոյական ի սահմանել անդ զկանոն յարաբերութեանց մարդոյ ընդ ընկերս, համառօտեաց զամենայն պարտս առաքինութեան ի պարզ պատուերն ջաննելոյ այլում :

գոր չկամի թէ որ նմա արասցէ :

Դժուարագիւտ է երջանկութիւն . վասն զի սակաւք գիտեն թէ ուր իցէ, ի պարտս, ի գթութեան, և ի բարեբարութեան :

Որ անկեղծ մտօք կամի լինել առաքինի, իմանայ զժանրութիւն բնիկ պարտուց մարդոյ, առանց յաւելուածոյ նորանոր պարտուց :

Գիտութիւն պարտուց հաստատեալ կայ միշտ ի գիտութեան ազատութեան : Եւ զինչ գիտութիւն պարտուցն . գիտութիւն անճնանուէր գոհի, կելոյ վասն Աստուծոյ և վասն մարդկան, և ոչ վասն անճին միայնոյ . ահա այս են պարտք :

Նախախնամութիւնն ներէ երբեմն զի դիւրասցին պարտք, այլ բազում անգամ պարտաւորէ զվեց դիմել առ նա ի նեղութեան և ի վտանգի, մտնանալ վասն նորա զախորժակս մեր, զշահ, զբարեկամս, զբարկութիւն, և զոյս մեր միանգա-

մայն, եւ տայ նմա զկեանս մեր զլիսովին :

Եթէ պահե՛ նա վարձ ինչ առն առաքինւոյ՝ թագուցանե՛ զայն յետուստ գերեզմանին. զի զայն զին սահմանեալ է նա վարձ :

Այլ մեր տկարք եւ կոյրք պակասիմք զճանապարհայն , տեսանելով զներկայ թշուառութիւնն կարի շատ, եւ զապագայ վարձն ոչ բաւական :

Առաւել կամիմք հրաժարիլ յազատութենէ, քան հաւանել զոհին :

Մեծագոյն խրատ է մարդն անձին իւրում եւ մեծագոյն տեսարան. եւ առաջին պայման զիտելոյ ուղղել զանձն, է անշուշտ զիտելն ճանաչել զանձն :

Հաւասարութիւն իրաւանց բովանդակե զհաւասարութիւն պարտոց . քանզի պարտք են պարտաւորութիւն յարգելոյ զիրաւունս այլոց :

Ճանաչել թէ ունիմ ես իրաւունս տգատ

լինելոյ, և ճանաչել՝ թէ այլք ի մարդկանկ պարտին յարգել զազատութիւն իմ :

Եւ ճանաչել թէ այլք ի մարդկանկ ունին իրաւունս ազատ լինելոյ, և ճանաչել՝ թէ պարտիմ էս յարգել ի նոսա զկիրաւութիւն այսք իրաւանց : Որպէս ճանաչեմ էս զիրաւունս իմ, նոյնպէս ճանաչեմ զիրաւունս այլոց ամենեցուն. վասն զի ամենայն մարդիկ ունին զնոյն իրաւունս. ջկարեմ էս ճանաչել զիրաւունս իմ, առանց ճանաչելոյ զպարտս իմ. քանզի իրաւունք կորուսանեն զսահման եւ գեութիւն իւրեանց՝ եթէ բռնաբարիցին :

Պարտ և մարդոյ ճանաչել զպարտս էս զիրաւունս իւր, առ ի պաշտպանել միումն, եւ ի յնույ զմիւսն. ապա թէ ոչ՝ ոչ ելցի երբէք ի թշուառութենի իւրմէ :

Պարտք ի վեր են քան զամենայն շահս մեր, եւ քան զամենայն սէր մեր : Հանգամանք իմ էս զանկաթիւնք, եւ շահք,

Եւ անհրաժեշտն ոչ փոխեն ինչ ի պարտեաց . ի զօր սյապահախն զմիտս իմ եւ զսրբա , հարկ ե ինն միյս պատրաստ կալ ի նու. իբրևան . այս ե տնիս կնիք պարտուց :

Մարդկային կրից է կենաց տեք ' իմաստք արդարութեան են : Արդ զայս ինչ զոր կոչեմ եւ ոչ միայն իբրևունն , այլ եւ պարտս , Արդարութիւն ե :

Եւ արդ ' Ես միայն ունիցիմ զիմաստք արդարութեան , թէ ամենայն մարդիկ տոհմասարակ տնին զայն . հաւանեալ եմ , թէ ամենայն մարդիկ տնին զմայն :

Յոքեմ ճանաչեմ էս զիբրևունն իմ , բարկանամ ընդդէմ ասն որ բռնաբարիցէ զայն . վասն զի հաւանեալ եմ , թէ ճանաչեմա զայն , նմին իրին վաստահութեամբ բողոքեմ ընդդէմ նմին սու կարծիս այլոց :

Ոչ զոն երկու պարտք , ոչ երկու բարոյական զիտութիւնք , էս ոչ երկու յեղանակ մեկնելոյ զպարտս , այլ

բովանդակ մի է եւ միշտ միօրինակ :

Երկրորդ կնիք արդարութեան այս է ,
զի նոյն է վասն ամենայն մարդկան , վասն
իմ , վասն քո , վասն հարցն մերոց , եւ
վասն ապագայ սերնդոց :

Եթէ ճանաչեմ ես ' թէ իրաւունս ունիմ
կելոյ , խորհելոյ , եւ ազատ լինելոյ , ապա
եւ դու ունիս իրաւունս կելոյ , խորհելոյ
եւ ազատ լինելոյ :

Անկարելի է թէ ունիցիմ ես իրաւունս
ինչ , որ այլ ազգ իցէ յիրաւանց այլոց :

Իրաւունք գոր ես ունիմ , եթէ դու չու-
նիցիս , կորուսանեն զայս անուն ցանկալի
եւ սրբազան , Արդարութիւն :

Աստի իսկ յառաջ եկեալ է այս ոճ բա-
նից . « Իրաւունք զիրաւունս ծնանին : »

Զունիմ ես ինչ իրաւունս , գոր չունիցին
եւ այլք ամենեքեան :

Այլք պարտին պատկառիլ յիրաւանց
իմոց , եւ ես պարտիմ պատկառել յի-

բաւանց ամենեցուն : Վասն որոյ պարտքն
նախ բացարձակ են . եւ ապա հասարա-
կաց , եւ ամենեքեան հաւատար էմք
առաջի փառասոր լծոյ պարտուց :

Այս ասացուած վերածի յայս ոճ բանից .
« Զոր դու ատես , ումէք մի առնիցես . »

Բայց արդարութիւնն ոչ է արդէօք
բաւական պիտոյից ազգի մարդկան . այն-
պէս զի իւրաքանչիւր որ ընդ իշխանու-
թեամբ նորին վայելիցէ լիով յիրաւունս
իւր , եւ ոչ լքեալ թողցի յաշխարհի , թա-
փուր ի նպաստից եւ յօգնութենէ որ կա-
րենոր է ամենեցուն :

Յորժամ ումէք ի մարդկանէ պակասիցի
հաց , եւ այլ որ ասիցէ . « Զինչ խնդրէ նա ,
եւ միքէ Էս արգելի նմա զայն : Ես ոչ
յափշտակեցի զնորայն : Իւրաքանչիւր որ
ի տան իւրում , եւ ամենայն որ թող զանձն
հոգասցէ : »

Եւ յորժամ երկրորդեցէ որ զբանն

Կայենի . « Մէքե պահապանն փցեմ եղբորն
իմոյ : »

Յ. այրին , որբն , հիւանդն , տկարն բռ-
ղեալ լիցին ի բաց , եւ ոչ մի ինչ փոխա-
դարձ օգնութիւն , ոչինչ անշահախնդիր
ծառայութիւն , այլ ամենայն ուրեք անձ-
նասիրութիւն , ցրտութիւն եւ անփութու-
թիւն . յայնժամ ոչ եւս ճշմարիտ գոգք
բարեկամութեան մնան յաշխարհի , եւ ոչ
ուրախութիւնք հաղորդեալք միմեանց ,
այլ առաւել եւս տրամութիւնք , վիշտք եւ
հառաջանք հասարակաց :

Առանձինն կեանք ի խորս իւրաքան-
ջիւր սրտից մաշին այնուհետեւ , իբրեւ
զկանթեղ ինչ ի գերեզմանի , յուսաւորեալ
զդիակն մարդոյ , բանգի սոք տնձառն
ի կարեկցութենէ եւ ի սիրոյ , ոչ այլ ինչ
է , եթէ ոչ դի շարժուն : Բանգի կարիցէ
արդէօք մարդկայինս ազգ շնչել զկենդա-
նութիւն առանց փոխադարձ հաղորդակ-

ցարեան բարեաց, գոր իւրաքանչիւր որ ստանայ զօրութեամբ օրինաց արդարութեան. տալա սյլ իմն օրենք հարկաւոր են առ պահպանութիւն նորին. Եւ այս օրենք ՈՂՈՐՄՈՒԹԻՒՆ է, կամ ընկերսիրութիւն. Եւ ողորմութիւնն որ կազմէ յանդամոց սիւնեցոց մարդկութեանն մի կենդանի մարմին, լրումն է պարտուց, որոյ հիմն Արդարութիւն է :

Ձինջ լինէր արդէօք մտրդն գրկեալ յամենայն ազատութենէ որ ի վերայ երկրի. այնպէս զի չկարիցէ ոչ գնալ Եւ ոչ գալ, Եւ ոչ գործել ինջ, այլ այնչափ միայն, որչափ այլ որ թոյլ տայցէ նմա :

Ձինջ լինէր արդէօք, երէ ժողովուրդ մի ողջոյն հասանէր յայս պայման :

Վայրի անասունք երջանկագոյն կեանս վարեն Եւ ոչ յայն նուաստութիւն հառանեն ի մէջ անտառաց :

Թ՛նդ գայն, զ՞ինջ լինէր մտրդն յինքն

միայն ամփոփեալ անճնասիրութեամբն ,
ջվնասելով ումեք ուղղակի , եւ ոչ օգնու-
թիւն գտանելով յումեք , այլ կելով միայն
վասն անճին իւրոյ :

Իրանունք ազատ կացուցանեն զմարդ ,
այլ պարտք միանորեն զնա , եւ միանորու-
թիւնն կենդանութիւն է , եւ կատարեալ
միանորութիւնն ' կատարեալ կենդանու-
թիւն :

Իրանունք մարդոյ ' հութիւն անճին
իւրոյ է , կեանք իւր եւ ազատութիւն իւր .
եւ յիբաւի ' քանզի իւրաքանչիւր ոք ան-
ջատ եւ զանազան է յայլոց ամենեցուն ,
եւ ունի զսեպհական գոյութիւն իւր , բա-
ժանեալ եւ անկախ , եւ զմարմնական գոր-
ծարանս իւր , զմտածութիւն , եւ զկամս
իւր առանճինն :

Սրկու ազգք կենաց են մարդուսն , մար-
մնանոր կեանք եւ հոգեւոր . « Ոչ հացիւ
միայն կեցցէ մարդ , այլ ամենայն բանիւն

Աստուծոյ : » Այսինքն, ճշմարտութեամբ
որ սնուցանէ զիմացականութիւն նորա :

Զինչ լինէր արդեօք մարդն առանց
ծանօթութեան կրօնական եւ բարոյական
օրինաց, որք միանորէն զնա ընդ Աստու-
ծոյ եւ ընդ նմանիս իւր, եւ բաժանեն զնա
յանասնոց պարգեօք առաքինութեան :

Զէ բաւական մարդոյ ճանաչել զիրա-
ւունս իւր, պարտի ճանաչել եւ զպարտս
իւր. քանզի գործածութիւն պարտուցն
ոչ նուազ կարենոր է քան զվայելչութիւն
իրաւանց, ի պահպանութիւն օրինաց պա-
տուիրելոց յԱստուծոյ, առանց որոյ ոչ
ունի մարդ յուսալ իմիք ի վերայ երկրի :

Իրաւունք երաշխաւորութիւն իմն են
գոյութեան մարդոյ եւ ազատութեան նորա,
եւ բուն իսկ ազատութիւն նորին են, զի
նորօք լինի մարդն անձն որ, եւ ոչ սոսի իր
ինչ, որում որ նախ հասանիցէ ի վերայ՝
տէր է առնել ընդ նա զինչ եւ կամիցի :

Եւ շատ իցէ մարդոյն ազատ լինել, ոչ բնաւ. քանզի չիք ինչ ի տիեզերս անձին իւրում բաւական է. ինքնասուն :

Տայ որ զի ընկալցի, եւ ընդունի զի տացէ, եւ կէանքն սպառեին յամենայն կողմանց, առանց փոխադարձ պարգեւաց յամենեցունց առ իւրաքանչիւր որ, եւ յիւրաքանչիւր ումեքէ առ ամենեւեան :

Ո՞ր որ անկաթօտ իցէ ամենեւին օգնութեան եւ նպաստից այլոց : Մարդն տէտս ունի օգնութեան ի մանկութեան, ի հիւանդութեան յամենայնի եւ միշտ :

Ադէ ցոյց զմարդ որ որ ջունիցի կցորդութիւն ընդ ընկերս իւր, չընդունիցի ինչ ի նոցանէ, եւ չտայցէ ինչ նոցա :

Ո՞չ ապաքէն լինէր այնպիսին վայրենի ի մեջ անտառաց, եւ նուաստագոյն քան զվայրենիա. քանզի վայրենին կեայ ի մեջ ընտանեաց իւրոց, յընկերութեան իւրում,

Եւ ռանի գնատանկ իւր եւ զկորիւնս իւր,
գորս եւ խնամե, եւ յանախ Եւս ընկե-
րակցի ի փոխադարձ պաշտպանութիւն եւ
ի հասարակաց վնասակ' ընդ անհատս
իւրոյ տեսակին :

Մարդն գատուցեալ յայլոց ի մարդկանե,
բողեալ անխնամ զլեզուն, զվնացականու-
թիւն եւ գտեր, զինք պրտեօք ի մեջ արա-
բածոց սագ ինչ հրեղի, սասանց ծննդեան,
սուանց կապակցութեան, եւ սուանց
անուան, այնպիսի ինչ գոր քե կար գնաւ-
անգամ անել. եւ հարկ է սարսափամբ
հայիլ ի նա :

Եթե համակրութիւնն եւ բնական ազ-
դումն մերձեցուցանեն զանասունս առ
միմեանս ըստ մեպիական օրինաց նոցին,
ապա պարտքն են որ կարգաւորեն եւ
միաւորեն զազատ սրարածն :

Այս է նիւն ընկերութեան, անտնօրի-
նելի պայման հասարակաց գոյութեան :

Իրաւունք յինքն ամփոփէն զխրա-
բանցիւր որ, քանզի ունին անմիջական
նպատակ զպահպանութիւն անհատին,
էւ բովանդակ իրաւունքն վասն անհա-
տական գոյութեան նորա են. զի էւ ըստ
այսմ ժողովուրդն հաւաքական անհատ
որ է :

Պարզ իրաւունք էթէ անջատիցի ի պար-
տուց, լինի պարզ անճնասիրութիւն, էւ
ըստ հին առածին ծայրագոյն անիրաւու-
թիւն : Եւ յիրաւի, քանզի զինչ է անի-
րաւութիւն, էթէ ոչ բացարձակ նախադա-
սութիւն անճին ի վեր քան զայս, կամ
զոն այլոց վասն իւր : Առնելն զսպանու-
թիւն կամ զգողութիւն, էւ կամ զոր էւ իցէ
յանցանս, ոչ այլ ինչ է, էթէ ոչ զոնել
զայլ որ կրից անճին էւ ցանկութեան,
էւ առանճին շահու իւրոյ :

Իսկ պարտք՝ ընդհակառակն, զխրա-
բանցիւր որ մղէն արտաքոյ անճին իւրոյ.

քանզի նպատակ ունին զպահպանութիւն
է. զբարին հասարակաց :

Լնույ զպարտս անձին, և առնել օգտա-
կար ինչ այլոց :

Պարզ պարտքն՝ և պարզ նուիրութն
կամ արդարութիւն, և ծայրագոյն սեր.
և յիրաւի, քանզի զինչ և արդարութիւն,
և զինչ սեր, եթէ ոչ նախադասութիւն
այլոց քան զանձն, կամ զոն անձին վասն
այլոց :

Իրաւունք սրբազան ինչ են. քանզի
պահպանողական սկզբունք են անհատին,
սկզբնատարերք ընկերութեան և կարեւոր
արմատ նորին :

Պարտիք ևս սրբազան ինչ են. քանզի
պահպանողական սկզբունք են ընկերու-
թեան, և առանց այնր՝ ոչ որ կատարե-
լագործի և առնու զգոյութիւն :

Ո՛հ քանի՜ երջանիկ լինէր երկիր, և
ազգ մարդկան արագ յառաջէր ի ճանա-

առարհի, յորում չպարտի գիայ առնուլ
երբէք, եթէ իրաւունք պահպանեին, եւ
պարտք միշտ կատարեին :

Ձիք արարած որոյ գոյութիւն ոչ կա-
խիցի գայլ արարածոց :

Ձիւնչ է կեանք — ընդունել : Ձիւնչ մե-
ռանկն — ստայ :

Կեանք յառաջնում արայմանի իւրում՝
զոն ինչ է, հաղորդութիւն մշտնջենաւոր
եւ ընդհանուր :

Ձոր ինչ անբան մարմինք, տունկք,
անասունք, հպատակեալ բնութեան՝ առ-
նեն կուրաբար եւ անհրաժեշտ մղմամբ,
մարզն պարտի առնել ազատօրէն, հպա-
տակել ամենեցուն որոց անդամ է, սիրել
զընկերս իւր իբրեւ զանձն իւր, կամել
նոցա բարիս, որպէս կամի անձին, խնդալ
ընդ խնդութիւն նոցա, եւ ցաւել ընդ
վիշտս նոցա, օգնել նոցա, միաբանել ընդ
նոսս, նուիրիլ յօգուտ նոցա, եւ աշխա-

տել միաբանութեամբ յանեցուցանել զանհատս , եւ զժողովուրդս ամէլ ի սուրբ միութիւն մարդկեղէն սեռի :

Պարտք առ ամենայն կակս տարածանին . քանզի ամենեքեան ունին ի տիեզերս զիւրեանցն տեղի , ամենեքեան կատարեն ի նմա , ըստ դիտման գերագոյն իմաստութեանն , զպաշտօն իւրեանց անշփոք կարգաւ , ամենեքին վայելեն զպարգեռս Աստուծոյ , եւ ունին իրաւունս վայելելոյ ի նոսին :

Նդժանել զմի էւեք յայնցանէ ըստ քմաց , կամ մատնել զայն ի տանջանս վաշտապար , զորժ չար է , եւ հակառակ կարգի օրինաց :

Պարտ է մարդոյ փառաւորել զԱստուած յամենայն զործս նորա , եւ սիրել սիրով նորին զամենայն մարդիկ :

Զիք ընկերութիւն առանց պարտուց . քանզի եւ ոչ առանց պարտուց մնայ ինչ կապակցութիւն ի մեզ մարդկան :

Չառնել այլու՛մ, զոր չկամիմք թէ այլք մեզ արասցեն, այս արդարութիւն է. առնել այլու՛մ, զոր կամիմք թէ այլք արասցեն մեզ. այս ողորմութիւն է .

Զքննչ է մարդ առանց պարտուց. ազգ ինչ առանձին հրեշի, արձակեալ ի կապոյ համակիր առնչութեան է. սիրոյ է. առանձնացեալ իբրեւ զգազան վայրի ի կաղաղի իւրում, ի շարժել քաղցոյ առնե զյափշտակութիւն, է. այնու յագեալ՝ մտանէ ի քուն :

Եւ զքննչ է մարդ առանց իբաւանց, եթէ ոչ սոսկ գործի ինչ ի ձեռս նոցա որք ունին իշխանութիւն ի վերայ ընտանի անասնոց թրեանց, ձիոց է. եզանց :

Մարդն միայնակ չկարէ առնել ինչ երբեք, ոչ պաշտպանել իբաւանց իւրոց, յորոց վերայ գոն անդադար յարձակմունք, է. ոչ վերստին ի ձեռս բերել զնոսին, եթէ ոչ միաբանութեամբ ընկերակցաց,

այլ է. ոչ միաբանութեամբ կարէ ինչ առնել, առանց անբերի կատարման պարտուց իւրոց, առանց փոխադարձ զոհիմնութիւն, որ տայ իւրաքանչիւր ումեք կեալ սիրով ընդ ամենեւին, է. իւրաքանչիւր որ ունի զոյժ ամենեցուն իբրէ. ի նեցուկ իրաւանց անձին է. պաշտպանութեան :

Համառօտիւ ասել, պարտ է մարդոյ հնազանդել պարտուց, վասն զի պարտիք են : Եթէ հնազանդի պարտուց, վասն զի պարտիք են, խորհի նա միանգամայն զերծանել այնու ի պատժոց սահմանելոց վասն զանցառութեան նոցին, կամ ընդունել վարձս սահմանեալս վասն առաքինութեան : « Զի որդիք աշխարհիս այսորիկ իմաստնագոյնք են՝ քան զորդիս լուսոյ յազգս իւրեանց : »

Առաւել խելամուտ էմք մեք իրաւանց անձանց մերոց, քան իրաւանց այլոց .

քանզի անճնասիրութիւն պայծառ ցուցանէ մեզ զիրաւունս մեր, եւ մթագնէ զիրաւունս այլոց. եւ քանզի նոյն իրաւունք են ամենեցուն, ուսցուք զայն մանաւանդ ի մեր իսկ անճինս :

Չունի մարդ իրաւունս ջեզոք կամ անկոնսակից կալոյ առ ընկերս իւր, այլ ունի իրաւունս օգնութիւն ի նոցանէ գտանելոյ :

Մարդկային օրէնք ասեն.

« Մի սպանաներ : »

Բայց խիղճն յաւելու . .

« Մի տար թոյլ մեռանել : »

Յորմէ եւ այս իմաստ.

« Արն այլում, գոր կամիս թէ քեզ արասցեն : »

Յայս երկուս պարզ ասացուածս բովանդակի ամենայն գործադրութիւն բարոյականին :

Եթէ լսեմք խղճի մերում՝ յանդիմանէ

նա զանճնասիրութիւն մեր ոք շարժեն
զմեզ առնել չարիս, եւ չբողոս առնել
բարիս :

Եթէ խորհիմք զԱստուծոյ, իմանամք զի
պահանջէ նա ի մեզ փութաջան եւ գոր-
ծունեայ գնացս, բեպետեալ ազատս արար
զմեզ :

Եթէ հայիմք ի կարգ աշխարհի եւ ի վի-
ճակ մեր, զգամք զի ոչ յայն սակս գտա-
նիմք ի տեղուոջս յայսմիկ, զի բռն լինի-
ցիմք աշխարհի . քանզի ամփոփել զանճն
ընդդէմ այլոց՝ է իբրեւ ճեզոքութեամբ
սպառնազինիլ . եւ ելանել ի ներդաշնա-
կութենէ տիեզերաց՝ է դատապարտել
յոջնջութիւն զկարողութիւնսն տուեալս
մեզ ի սիրել, ի խորհել, եւ ի գործել :

Եթէ արդարեւ ոչ արար Աստուած ըն-
դունայն ինչ, եւ ոչ գոյ յաշխարհի տեղի
անպիտան, ապա եղծանեմք մեք զօրէնս
Աստուծոյ եւ զիրաւունս արարածոց նորա,

Եթէ փակիցեմք զսիրտս մեր ընդդէմ այլոց
Այնչափ գանձք սիրոյ, իմացականութեան,
եւ կարողութեան յայն սակս առաւելեալ են
մեզ, զի տացուք վայելել անսազգի մարդկան : Աւանդապահ եմք մ
նոցին, եւ յորժամ դարձուցանեմք զնոս
յետս անօգուտ, կամ յորժամ յօգուտ մ
միայն ի կիր առնուեմք զայնս, զրկել
զմարդիկ յիրաւանց իւրեանց, եւ զԱստուած
ի փառաց իւրոց :

Միթէ նախախնամութիւնն ճշ ուն
նպատակ ինչ, յորժամ առարեաց յախարհ
զԳոյումպոս ոմն, զԳալիլէոս ոմն, զՆեւտոն
ոմն, եւ զայլս սոյնպիսիս :

Եթէ մեռեալ էին նորա առանց ի գոյ
ածելոյ զհանճար իւրեանց, միթէ անպարս
արձակէր զնոսա Աստուած. կարեփն նոր
ասել ցնա ի յանդիման լինել նմա :

« Անմեղ եմ ես, զի ջեմ վնասեալ ո
մեք : »

Թեպէտ էւ տրուայք ենք էւ տկարք, այլ ընկալեալ ենք զճիրս մեր՝ կարենք առնել սակաւիկ ինչ բարի ի խոնարհ մերում վիճակի : Արդ էթէ կարենք մեր առնել զայն, ապա էւ պարտիմք առնել անխափան :

Որ կարէ բժշկել զհիւանդ զոր, էւ թողու զնա ի կիրս վշտաց, եղծանէ նա զօրէնս արդարութեան ջնպատակելով նմին :

Կամիմք բարերարս երեսել; մինչդեռ քաղաքավարս էւէք ենք :

Եւ զի մի սխալիցիմք ի ճիշդ, ի բացարձակ, էւ յընդհանուր պարտաւորութեանն, զոր բարոյականն դնէ ի վերայ մեր, այն է օգնել մարդկան ընչիւք, ժամանակաւ, էւ լուսաւորութեամբ մերով, էւ լինել նոցա յամենայն դեպս ոչ թշնամի, ոչ անզանազան, այլ եղբայր ոք, գոյ յաւետարանի բան մի որ ստեպ զայ ի յիշատակութիւն, էւ զոր պարտ է գրել յամենայն հօս բա-

րոյական գրոց. « Սիրեսցիք զմիմեանս,
զի այս են օրէնքն էւ մարգարէք : »

Այսչափ ինչ ընդհանուր քննեալ զի-
րաւանց էւ զպարտուց մարդոյ, քննե-
ցուք արդ մասնաւորաբար էւ կարգ ըստ
կարգի, թէ զինչ են պարտիք մարդոյ առ
անձն իւր, առ մարդիկ, էւ առ Աստուած :

ԳԼՈՒԽ Բ.

ՅԱՂԱԳՍ ԹԷ ՊԱՐՏԻ ԱՄԵՆԱՅՆ ՈՔ
ՊԱՀՊԱՆԵԼ ԶԻՐԱՒՈՒՆՍ ԱՆՁԻՆ.

Խմաստութիւն է պահպանել զհանճար մեր ի նա-
խատանաց, եւ յամենայն վնասոց, եւ յաղբել
ճեշտութեան եւ ցաւոց, չառնել ինչ վայրա-
պար, ոչ երբեք ի կիր առնուլ զստութիւն եւ
զկեղծաւորութիւն : Մ. Արեղիոս :

Պարտք մարդոյ առ անձն իւր՝ բաժանին
յերկուս, ի դրական եւ ի բացառական,
կամ թէ ի պարտս օգնելոյ եւ ի պարտս
չվնասելոյ :

Պարտք մարդոյ բացասականք առ անձն
իւր՝ են չսպանանել գանձն, չնուաստա-
ցուցանել գայն, չանպիտանացուցանել,
չտկարացուցանել եւ չխեղել : *

Պարտք մարդոյ դրականք առ անձն իւր,
են պահպանել զգոյութիւն անձին, կատա-

ըելագործել է գորացուցանել զկարողութիւն իւր :

Ստոյիկեանք առաքինութիւն ինչ համարեին զանճնասպանութիւն, վասն զի ջհաւատային նորա յԱստուած է ի հանդերձեալ կեանս :

Իսկ մեր որ հաւատամք՝ թէ գոյ մի Աստուած՝ ջկարեմք գնալ առ նա, եթէ ոջ՝ յորժամ նա կոջեսցէ զմեզ :

Եթէ պարտք ինչ պատուիրեալ են մարդոյ, մեծագոյն էնս յանցանք են նմա պակասել ի ջանից իւրոց՝ քան սխալիլ ի նսին :

Հաւատամք հաստատութեամբ, թէ ոջ գոյ յաշխարհի թափուր ինչ տեղի, է թէ յետին հատն աւագոյ ունի զիւր պաշտօն է զվիճակ :

Ոջ կամիմք վիճել ընդ այնոսիկ, որք անբաւականս կամ անպիտանս ցուցանեն զանճինս, որպէս զի հրածեշտ տացեն

ի պաշտամանէ իւրեանց, զոր բեռն կոչեն, և զոր մէք պարտս իսկ անուանեմք :

Մեծագոյն մասն կարծեցեալ անկարողութեան և անպիտանութեան մարդկան, են տհաճութիւնք և գարշումն, որ յառաջ գան յինքնահաճ կամաց և յանճնասեր բռնոյ բարուց, հանդերձ կանխակալ սովորութեամբ, վասն այնորիկ և արհամարհեն զճանաչումն և զկարծիս այլոց, թեպէտ և ուղիղ և օգտակար քան զիւրեանցն իցեն այնորիկ, և վասն բարւոյ հասարակաց :

Ո՛վ անճնասիրութիւն ջար և կանխակալ սովորութիւն, յմր վայր թշուառութեան տարեալ հասուցանեք զմարդկայինս ընկերութիւն :

Ոչ մասնաւորաց անկանի ընտրել զպարտս անճանց, այլ հասարակաց :

Եթէ բազում ժամանակս վարեցար արդարութեամբ ի պաշտաման քում, մի

ասեր՝ թէ անպիտան գտար, զի լցեալ էս
զգարսա քո :

Ունեիր յերեկն պարտս վարեալ արդա-
րութեամբ, ունիս այսօր պարտս տանելոյ
արդարութեամբ. օգնեցեր դու մարդկան
հանճարով քով՝ օգնեան էս օրինակաւ :

Եթէ մին ի պարտեաց աստի ծանրագոյն
է քան զմիւսն, առանէ էսս զօրութեամբ
յանճին կալջիր գայն. դասալիք լինել
անտի՝ ամօրալի էս է :

Թեպէտէ յայտ յանդիմանութեամբ զի-
տեար թէ ոչ էս կարողք իցեմք սպաս ինչ
ծառայութեան հարկունել հասարակաց,
սակայն ոչ թէ այնու տեսքս կենաց մե-
րոց լինեաք. քանզի չկարեմք յանցանել
յանցանս ընդդէմ հանրական կարգի օրի-
նացն որ ի մեզ :

Ասեն մարդիկ սովորաբար, ի պատաս-
խանի մեղադրանացն որոց տրժանի գտա-
նին, գառաձս գայս, թէ

« Ես ոչ ումեք արարի վնաս, եթէ ոչ
անձին իմուս : »

Կամին ասել, թէ որովհետեւ արարք իմ
ոչ վնասեն շահու ալոց, եւ ոչ ի վտանգ
արկանեն, բայց եթէ զիմս, ապա ոչ պար-
տիմ համարս տալ ումեք, ի կիր առնուս
զիրաւուսն իմ :

Քեպէտ եւ ազատ եմ ես ի կիր առնու-
զինչս իմ շռայլութեամբ, որովհետեւ
շռայլութիւնն զայս եւեք վնաս առնէ, զի
զրկէ զիս ի զուարճութենէ ինչ, առանց
խափանելոյ զիս յառնելոյ բարիս ալոց :
սակայն ազատութիւնս այս չէ անբերի.
քանզի ճոխութիւնն կարողութիւն ինչ է,
եւ ամենայն անբարի կիրառութիւն կա-
րողութեան իրիք դատապարտելի է :

Սակաւ յոյժ դեպք են յորս կարող իցենք
վնասել անձանց մերոց, առանց վնաս
գործելոյ եւ ալոց :

Ձկարեմք մեր յայտնապէս վատնել

զինչս մեր, առանց ի կորուստ մատնելոյ
զհնարս օգնական լինելոյ այնոցիկ որք
տառապիւն մերձ առ մեզ. ապա վնասն
զոր առնեմք անձանց մերոց, վնաս է աղ-
քատաց :

Եթէ որ կամիցի խելամուտ լինել,
առանց մեծի դժուարութեան գտանէ, զի
չիք ինչ դեպք, յորում մարք իցէ ասել
առանց յանդգնութեան՝ թէ « Ես ոչ արարի
ուսմէք վնաս, եթէ ոչ անձին իմում : »

Քանզի նախ իմաստս այս սուտ է եւ
թերեւ մտաց ծնունդ, ապա ոչ կարէ որ
անճնասպան լինել եւ զվնասն ինքն միայն
կրել :

Եթէ ճշմարիտ իցէ, թէ կարէ մարդ
ի դեպս ինչ նուազեցուցանել զկարողու-
թիւն անձին իւրոյ, առանց հասուցանելոյ
այնու վնաս ինչ ընկերութեան, միթէ այս
նուազութիւն կարողութեան նորա չիցէ
ըստ ինքեան չար : Քանզի կարողութիւն

մարդոյ պարտի յամենայնի Դ գործ ածել ըստ կամաց նախախնամութեան, և ջկարե մարդ առնել ինչ ընդդէմ կամաց նորա :

Զինուոր որ խեղե զանճն իւր՝ իրաւամբբ պատուհասի, իբրեւ դասալիք որ բանակի, և մարդ որ անճնասպան լինիցի՝ դատապարտի իբրեւ դասալիք օրինաց Բարձրելոյն :

Վրիպակ կարծիքն գոր զՊատուոյ ունին բազումք ի մարդկանե, պատճառք են զի ներումն շնորհի հասարակաբար այնոցիկ որք ի մեջ անճնասպանութեան և պատուոյ՝ զվերջինն ընտրեն :

Սակայն ների նոցա, քանզի պարտ է ներել և յանցաւորաց. ապա ների նոցա իբրեւ յանցաւորաց :

Տեսանին վաճառականք հասեալք ի սնանկութիւն՝ որք անճնասպանս լինին առ ի գերծանել յամօրոյ :

Արդարեւ՝ գերծանել գերծանին նաքա,
այլ ի զգայութենէ անտի եւեթ եւ ոչ թէ
ի բուն իսկ յամօթոյն :

Եթէ թշուառացեալ իցես, կեցօյր զի
ցուցցես զթշուառութիւն քո. եթէ անխոհեմ
եղեալ իցես, կեցօյր դարձեալ՝ նախ քաւել
զայն, եւ ապա դարման տանել նմին :

Բառնաս զկեանս քո՝ յորժամ ոչ եւս
քո է այն, եւ դու չպարտիս այլ ինչ խոր-
հել, բայց եթէ ամբառնայ գաւերակն՝ զոր
արարեալ ես արդէն :

Ոմանք անճնասպան լինին, փոխանակ
զի կիրք նոցա ոչ յագեցան. իւ արդարա-
նայցե մահ այնպիսի :

Այլք հրաժարին ի կենաց առ ճանճրու-
թեան եւ խոնջութեան, եւ սոքա անարգա-
զոյն են քան զամենեսեան :

Ո՛վ մարդ չուսուական, որ ոչ սիրել
զիտէ, եւ ոչ տանել :

Եթէ սակաւք են որ փորձեալ իցեն հրա-

ծարել ի կենաց, այլ բազումք են որ արկանեն զանձն ի վտանգ առանց ծանր պատճառաց :

Թեպետ և բարոյականն ոչ դատապարտէ այլ դրուստէ ևս զարիւթիւն, այլ դատապարտէ զյանդգնութիւն, մանաւանդ զի բազում այն է զի յանդգնութիւնն սնտախռութիւն է կամ սնմտութիւն :

Գնալ մինչեւ արկանել զանձն ի վտանգ առանց ծանր պատճառաց, կամ թէ կամեալ ցուցանել՝ թէ շունի ինքն երկեւղ, է անշուշտ գործել ինչ գործ չար :

Մեծամարտութիւնն որ յժորդէ զերկոսին կնիքս սպանութեան և անձնապանութեան, հիմնեալ է ի վերայ այսք մանկական սնտախռութեան :

Նոյն պատճառք որք արգելուն մարդոյ զանձնասպանութիւն, արգելուն նա և նուստտանալ, և խեղել զանձն :

Քանզի պարտ է մարդոյ զգեղանայ
յայնմ ամենայնէ որ նուաստացուցանէ
զանճն իւր եւ արհամարհ առնէ հասարակաց,
յամենայն բռնն զգածմանց, եւ
ի վնասակար սովորութեանց, որք մաշէն
զմարմին, ապշեցուցանեն զմիտս, եւ
առնեն զնա այնպիսի որք, զի որք տեսանիցեն՝
չհամարին զնա իմացական արարած,
այլ դարձուցանեն ի նմանէ զաջս
իւրեանց գարշանօք :

Նուաստանան մարդիկ կամաւորապէս
յերից պատճառաց, յանհոգութենէ, ի տարապայման
զուարճութեանց, եւ ի ջափագանց խոհեմութենէ :

Ա. Յանհոգութենէ, յորժամ կորուսանեն
զկարողութիւն իւրեանց առ պակասութեան
կրթութեան, կամ յորժամ ոչ դարման տանիցին
հիւանդութեան մարմնոյ կամ հոգւոյ :

Բ. Ի տարապայման զուարճութեանց,

յորժամ ապականին զգայութիւնք իւրեանց, կամ հոգին՝ հեշտութեամբք :

Գ. Ի չափազանց խոհեմութենէ, յորժամ նուազի կարողութիւն ինչ, զի մի գուցէ ի կիր առցի այն յաւուր միտւմ ընդդէմ իսկ անճանց իւրեանց :

Թողից ասել զխեղկատակութենէ, որով մարդիկ անհեղեղ կերպարանօք, այլանդակ շարժմամբ եւ անպարկէշտ բանիւք վարին առաջի իշխանաց, ի գուարճացուցանել զնոսա եւ գտանել շնորհս ինչ ի նոցանէ, նուաստացուցեալ զագնիւ կնիք մարդկութեան :

Զինչ եւ իցէ պատճառն՝ որոյ վասն նուազեցուցանէ մարդ զկարողութիւն իւր, կամ այլայլէ զգօրութիւն իւր, յանցաւոր է յաջս բարոյականին. ապա պարտ է այնպիսի խստութեամբ վարիլ ընդ առնորդայն գործիցէ, որպէս ընդ զինուորի որ խեղէ զանճն, զի մի սպաս հարցէ տերութեան :

Զմտան ած զհանգամանս մարդոյ, զընդարձակութիւն եւ զկարողութիւն մտաց նորա, զգորով եւ զագղեցութիւն սրտի նորա, զհաստատութիւն եւ զառաճութիւն կամաց նորա, եւ տես' թէ նուաստացուցանել զնա, կամ միայն անփոյթ առնել զայսպիսի պարգեւօք, չիցէ սեղանակապտութիւն մեծ :

Յամենայն պաշտամունս կենաց պատրաստին մարդիկ ուսմամբ եւ կրթութեամբ, ապա պարտիմք մեք վասն Աստուծոյ, վասն ընկերութեան, եւ վասն անճանց մերոց ջանալ բարւոք կատարել զարուեստն մարդկութեան, որում վիճակեալ ենք, այնպէս զի մի ինչ ի պիտանեաց, որ ի կատարումն պարտուց մերոց, կորիցէ ի մեզ անհոգութեամբ :

Եթէ տուեալ է մեզ Աստուած չափաւոր ինչ կարողութիւն, պարտք մեր անճկագոյն են. իսկ որք ընկալան քանքար մեծ,

պարտական են պահել և յարգել զայն
յերջանկութիւն կամ ի յառաջադիմութիւն
մարդկութեան :

Գիտասցուք յարգել զայն ամենայն որ
ի կարգի է, և սկսցուք ի յարգութենէ ան-
ճանց ուսանել զյարգութիւն :

Խնդիր և վճճ է առ իմաստասէրս .
ովանք ի նոցանէ պարտա համարին մար-
դոյ ազատաբար կատարել զխորհուրդս
իւր, այլք զնակատակն համարին, և
սխալեն :

Դիցուք նախ՝ թէ զոն պարտք անշուղտ,
զոն և իրաւունք, և ապա ջանասցուք
տեղեկանայ իսկութեան գոյութեանն, ըն-
դարձակութեան և սահմանի իրաւանց :

Ազատութիւնն սեպհական կնիք է մար-
դոյ, այն է որ զանազան զնա յամենայն
ստեղծական եակաց, և առնէ զնա հրա-
շակերտ յարարածս :

Մարդն ոչ կարէ հրաժարիլ յազատու-

թենե իւրմե , առանց նուաստանալոյ ,
եւ ոչ կարե վնասել ազատութեան այլոյ ,
առանց մեղանջելոյ ընդդէմ պարտոց
իւրոց :

Եթէ քաղաքական ընկերութիւնն արգելա
ինջ դնէ մեզ , հարկաւոր է այն ի բարւոր
պահպանութիւն ազատութեան , արգելու ,
զի մի այլափոխեցի այն յանառակութենէ ,
եւ զի մի ծնանիցի՝ զհարստահարութիւն
զեղծմամբ եւ բռնաւորութեամբ , եւ այս
այնչափ հաւաստի է , մինչ զի պահանջէ
ի մենջ զգոհ մասնաւոր ազատութեանս ,
որոյ չիք ի կշիռ գալ ընդ հասարակացն
ազատութեան :

Եթէ ազատութիւն գործելոյ՝ բնական
իրաւունք են մարդոյ եւ քաղաքացւոյ ,
ապա պարտ է զի լիցի եւ ազատութիւն
խորհելոյ . զի գործեմք մեք ըստ դատման
մերում , եւ իշխել այնմ՝ է անուղղակի
կապտել զմեզ ի կամաց մերոց :

Տիրապէս խօսելով, չիք ինչ որ կարող իցէ ազդել կամաց մարդոյ . անյաղթելի է այն, բայց կարող է ազդումն ինչ առնել յայն, կամ ի գործս նորա, կարէ առնել զնա անպիտան, խափանելով զեղանակ կիրառութեան նորա. տկարացուցանէ այլայլելով զսկզբունս յորոց նայն առաջնորդի :

Ապա ազատութիւն խորհելոյ է ազատութիւն գործելոյ անբաժանելիք են ի միմեանց :

Անեղծ են երկոքին, է երկոքեան էս սրբազանք :

Ազատութիւնն զոր ունիմք մեք այսպէս յիրաւանց բնութեան՝ է կանոնաւոր ազատութիւնն . բայց իւրաքանչիւրն յազատութեանց մերոց ունի զսեպհական իւր կանոն, զոր գտանեմք ի ներքս ի մեզ . վասն ազատութեան գործելոյ կանոն, է բարոյական օրենքն, է վասն ազատութեան խորհելոյ՝ բանն :

ԳԼՈՒԽ Գ.

ՅԱՂԱԿՍ ԹԷ ՊԱՐՏԻ ԱՄԵՆԱՅՆ ՈՒՔ
ՊԱՀՊԱՆԵԼ ԶԻՐԱԻՈՒՆՍ ԱՅԼՈՑ.

« Զամենայն զոր միանգամ կամիջիք թէ արասցեն
ձեզ մարդիկ, այնպէս եւ դուք արարէք նոցա,
զի այս իսկ են օրեքն եւ մարգարէք : »

Երկուս պարտս ունի մարդ առ ընկերս
իւր .

Զառնել նոցա չար, եւ առնել նոցա
բարի :

Զառնել չար ընկերին. այսինքն ջմե-
ղանջել կենաց, բարուց, ազատութեան,
պատուոյ, եւ ընչից նորա :

Հարց ամենայն ուրէք զբանն՝ զոր ոչինչ
կանխակալ սովորութիւն այլայլեալ իցէ,
եւ զխիզճն՝ զոր ոչ մի ինչ շահ եւ կիրք
ապականեալ իցեն. պատասխանի առնի-

ցեն, թէ մարդն նուիրական ինչ է մարդոյ, եւ յարձակիլ ի վերայ կենաց նորա, ազատութեան, եւ սեպհական ընչից նորա, է կործանել զհիմն կարգին, եղծանել զբարոյական օրէնս, զպահպանիչս մարդկային սեռի, եւ գործել զմի ի գործոց, որ յամենայն դարս եւ առ ժողովուրդս ամենայն ընկալեալ է զսարսափելի անուսնս *էղեռն* :

Բարբառ. ինչ ահաւոր հնչէ առ մարդն արտաբուստ ամենայն ուրեք միշտ. եւ այլ բարբառ. մի ի ներբուստ, եւ բարբառքս այսոքիկ ասեն ցնա, թէ մի սպանաներ, մի գողանար, մի անպատիւ առներ զառաքինութիւն ամուսնոյն, եւ մի զպատկառանս օրիորդ կուսին, այլ եւ խորհուրդք սուրբ լիցին յայսոցիկ պղծութեանց : Որ հեղու գարիւն եղբօր իւրոյ անիծեալ է յերկրի եւ յերկինս : Անիծեալ եւ որ նենգութեամբ կամ բռնութեամբ

յափշտակէ զագատութիւն եղբօր իւրոյ, կարճ գօրծնաւոր ստացուածս նորա, և խռովս արկանէ ի մէջ ընտանեաց, յորմէ ծագին նախատինք, անմիաբանութիւն, տագնապ սրտի, ատելութիւն և քանդումն :

Պարտ է հալածել ի սրտէ զցանկութիւն և զջար խորհուրդս . քանզի հաւանել չար խորհրդոց և ցանկութեան, լրումն է չարին : Են խօսք որ սպանանեն, վասն որոյ պարտ է զգուշանալ լեզուի, և մի լիցի այն երբէք աղտեղեալ ստութեամբ և զրպարտութեամբ :

Նախանձ, բարկութիւն, քինախնդրութիւն, և ատելութիւն մաշեն զհոգի, և հոգի վարակեալ այսպէս, միշտ յերկունս է ի ծնանել զսպանութիւն :

Օրէնք պատժեն զնոսա որք հետտեն պատուիրանին, և կարծիք հասարակաց վատահամբաւս առնեն զնոսա :

Բարոյականին մնայ նշանակել զպատուիրանագանցութիւնս , զորս օրէնք չկարէն ըմբռնել , եւ ընկերութիւնն ծածկէ ' յանցաւոր իմն ներողամտութեամբ :

Նշանակեսցուք աստ զժանրագոյնսն :

Բարոյական խիղճն ոչ ստգտանէ զմարդասպանութիւն ի դէպս օրինաւոր պաշտպանութեան անձին :

Յորժամ կեանք իմ ընդ անիրաւ սպառնայեօք իցէ , ունիմ եւ իրաւունս պաշտպանելոյ այնմ , եւ արկանելոյ ի վտանգ զկեանս յարձակողին ի վերայ իմ , եւ ես ոչ մեղանչեմ իրաւանց յորժամ զայն գործիցեմ : Բայց սակայն յանցանեմ ընդդէմ բարոյականին , եթէ կարացեալ ընդդէմ կալ յարձակման , առանց սպանանելոյ զթշնամին իմ , դնիցեմ զանձն ի վտանգի սպանանելոյ զնա , կամ թէ վնասն զոր կամ'ցայ եւ ի բաց վանել ' ոչ էր այնչափ

ծանր , զի ցուցից էւ արդարացուցից
զտպանութիւն առն միոյ :

Ապա յամենայն նուագս յորս մարդա-
տպանութիւնն ոչ է ի հարկէ պաշտպա-
նութեան անձին՝ լիցի յանցաւոր :

Ի գիրս վիպասանութեանց պարսառէն
մարդիկ զբացատրութիւնս ինչ որք քօւին
նոցա կարի իմն կուտակմունք բանից .
մինչդեռ հիւսուածն իսկ կատակերգու-
րեան՝ է ջատագովութիւն ինչ շնութեան ,
էւ է յայտնի ոճիր ընդդէմ բարուց :

Անհնարին է հաճիլ ընդ այսպիսի տե-
տարանս էւ բարուցանել զսարսափ անձին
յերեսաց մոլութեան :

Երէ իմաստասէր որ ի ծանրախօս գիրս
ինչ , զոր սակաւք ռմանք ընթեռնուն ,
արասցէ ջատագովութիւն ինչ շնութեան .
ճգի անշուշտ յատեանս յանդիմանութեան
էւ զատի իբաւամբբ :

Այլ նոյն ջատագովութիւն յանդիման

արարեալ ի տեսարանի առաջի հագարաւոր հանդիսականաց, ըջարժեք բնաւ զխիղճ նոցա :

Այլ մանաւանդ ջատագովութիւնն օյն յարգոյ յոյժ գտանի, եւ պարկեշտ կանայք ճեպին զնան լսել զայն. ապա պարկեշտ էն նոքա յառերեւոյթս :

Առաջին աստիճան մոլութեան, եւ լինել այնր սիրելի յաջս մարդկան :

Յրիտասարդ որ պատմեք այլոց, քեռնի ինքն իբրեւ տարփաւոր զկին որ ամուսնացեալ, լսեն նոքա զպատմութիւնն զայն գուարճութեամբ. եւ քերեւս ջկորուսանեա ինջ ի մեծարանաց յաջս նոցա, սակս պարտաւորելոյն զկին որ եղծանել զհանդիսաւորագոյնն յամենայն երդմունս, եւ արկանել ի վտանգ զապագայ վիճակ դասեր իւրոյ եւ զպատիւ քնտանեացն :

Չիցէ այս ընդդէմ բարոյականութեան :

Արհամարհեն յոյժ ամենեքեան զգրպար-

տութիւն է զգրպարտողն միանգամայն .
սակայն ընդունին միշտ զջարասեր կաս-
կածանս ընդդէմ պատուաւոր մարդկան .
Երկրորդէն զայն հանդերձ հաճութեամբ,
է գանձինս առ արդարս է անստգիւտս
ունին, միայն թէ զգուշութեամբ իմն
յաւելուն զայս ոճ բանից . « Ես ոչ կար-
ծեմ, չգիտեմ զայդ ինձէն, այլ զհամբաւն
որ ընթանայ՝ երկրորդեմ : »

Եւ նոյն մարդիկ որ գործակից լինին
գողանալ զպատիւ ընկերի իւրեանց,
պարտապանս համարին զանձինս, Էթէ
առնէին նմա դէնարի միոյ զեան :

Իսկ արդ՝ միթէ ինչք առաւել ինչ ար-
ժիցեն քան զհամբաւն :

Յորժամ յանցաւոր որ ի վեր երեւիցի
կամին օրէնք զի մինչչէ դատապարտեալ
իցէ նա, յոր է իցէ պատիժ, հարցանիցի
վկայիւք է պաշտպանութեամբ փաստա-
բանի միոյ, իսկ ընտիր ընտիրն յընկե-

րոտքեանց ոչ են այնպէս երկիրդածք :
Գատապարտեն անդ գայր որ էս է վասն
թերեւագունից իրաց ճշմարիտս կարծե-
ցելոց :

Այսոքիկ մոլութիւնք են ընկերութեան,
զորս աշխարհ ամենայն արդարացուցանե,
վասն զի ջիք որ ի նոցանե անմեղ :

Ոչ ժողովին անդ խօսել զսիրելի մար-
դոյ միոյ զրպարտելոյ, այլ պարզ կեղ-
ծաւորութիւն, է ոչ գոյ անդ զրոյց իմաս-
տայից որ ջարասցե ինչ ումեք վնաս :

Քան զամենայն ազատութիւնս յարգոյ
է սուրբ է ազատութիւն խղճի, է այս իսկ
է զոր նուազ քան զայլս գիտեմք յարգել :

Ձամենայն տեղիս ուր աստուածպաշ-
տութիւն կայցե, եթէ յօրինաց, է եթէ
ի բազմութենե պատուիրի այս, է ճշմա-
րիտ է, ջիք կրօն որ ներողամիտ յայսմ
լինիցի, որպէս տեսաւ է տեսանի յամե-
նայն տեղիս :

Ի հասարակաց գնացից այս փոփոխակի աններողութիւն անցեալ է ի գնացս մասնաւորաց. մին քարոզի զամբարշտութիւն, միւսն զկոյր նախանձաւորութիւն կրօնի, եւ մռայցան երկոքին կողմանք զայս բացայայտ օրէնս բարոյական խղճի, թէ « Մի մեղանչեր ազատութեան այլոց : » Յորմէ իմաստասիրութիւնն պատեն առեալ՝ ետ յօրէնս գրել զազատութիւն խղճի, այլ ոչ ժամանեաց տակաւին մտծանել զայն ի բարս մարդկան :

Ի գուր առաքինի կարծի մարդ, յորժամ ունի միայն իրաւունս ասելոյ յանախ զառածս զայս հասարակաց, թէ « Զիք իմ երբէք արարեալ ումեք անիրաւութիւն : »

Բարոյական օրէնք ոչ միայն պարտ առնեն մեզ ջնասել ընկերաց մերոց, այլ եւ պարտս ի վերայ զնեն՝ բարիս առնել նոցա. չէ բաւական չապանանել զնոսս, այլ եւ պարտ է օգնել նոցա ի կեալ. ոչ

միայն յարգել զինչս նոցա, այլ եւ պարտ
է հաղորդս եւս առնել զնոսա ընդից մե-
րոց. միով բանիւ, պարտիմք նոցա միան-
գամայն զարդարութիւն եւ զօգնութիւն :

Աւագակ ոք յարձակի ի վերայ ուրուք
ի ճանապարհի, եւ միայն եւմ վկայ յան-
ցանացն, եւ ոչ ի մեջ անկեալ՝ խափանենմ
զայն, իցենմ եւ անմեղ յաւագակութեանն
յայնմիկ :

Խօսին առաջի իմ գրագարտութիւն ինչ,
զիտեմ եւ զճշմարիտն, եւ չասեմ զայն.
չիցենմ եւ մեղսակից գրայարտողին :

Որ յանկատակս խաբէ զմարդիկ, թըշ-
նամի է Աստուծոյ, եւ որ կարող է լու-
սաւորել զնոսա, եւ առ հանգստութեան,
կամ առ գոռոգութեան փակէ ընդդեմ
նոցա զդուռն զիտութեան իւրոյ, կատա-
րենայ իցէ զընթացս իւր յաշխարհի :

Մուրացիկն պարտի մեռանել ի քաղցոյ
առ դրան հացագործին, առանց արկա-

նելոյ զձեռն իւր ի հացն որ չի նորա .
'ահա իրաւունք սեպհականութեան' յա-
հագին ի խստութեան անդ իւրում :

Գրասոր օրենք հաստատեն զայն ըստ
այսմ կանոնի, եւ ոչ բռնադատեն զայր
մեծատուն տալ ինչ աղքատին որ մե-
ռանի :

Բայց բարոյական օրենք հարկ ի վերայ
դնեն նորա առ այն իշխանաբար : Եթէ
վայելէ մեծատունն յաւելորդ ինչս իւր
յանդիման այնր հոգեվարին, պատաս-
խանատու է մահուան նորին :

Քրիստոնեական բարոյականն առե
սրանչելապես, թէ մեծատունք չեն ինչ
այլ բայց գանձապետք աղքատաց : Այս
բան' աստուածային, բաւական լինեք
յերջանկութիւն մարդկան, եթէ քանդա-
կեալ էր ի սիրտս ամենեցուն :

Յորժամ զմտաւ ածիցէ որ զհանգամանս
մարդոյ, գտեղին յորում ստեղծաւ, զկա-

բողոքիւնս որք տուեալ են նմա, զգանձսն
զորս ընկալաւ, չկարէ կարծել, թէ այս
ամենայն կարողութիւնք, այս ամենայն
իմացականութիւն իցեն ի պէտս նորա
միայն որ զնոսին ժառանգէ, եւ թէ Աս-
տուած զայս միայն խնդրէ ի մարդոյ,
չիւնել անճնասպան, եւ չհալածել զայլս :
Այլ սմին հակառակ, կամեցաւ Աստուած
յոջնչէ ստեղծանել զմարդ եւ առնել զնա
գործակից գերագոյն գործոյ իւրոյ, պա-
տուիրէ նմա սիրել զընկերս իւր եւ օգնել
նոցա, եւ նուիրել զկարողութիւն իւր եւ
զհանճար, եւ զամենայն զոր ինչ ունի,
ի պաշտպանել եւ ի լուսաւորել զնոսա, եւ
բարիս առնել նոցա :

Յորժամ կոչեսցէ զմեզ Աստուած առ
իւքն, եւ ասացուք նմա միայն, թէ « Ես
ոչ վնասեցի ումէք » Բնաւ ընդէք իսկ
կոչիցիմք ի նմանէ :

Եթէ այն է առաքինութիւն մեծ. ապա

առ ինչ խորհուրդն էս կամք, բայց եթէ լինել նոցին անպիտան :

Վասն Էր այս սիրտ բոցակեզ, եթէ իմաստութիւնն ներէ զի շիջանիցի բոբբոբ նորին :

Վասն Էր արք հանճարեղք, եթէ թոյլ տայ Աստուած զի բռեցէ այս հանճար :

Փոխանակ սահմանելոյ զմեզ առ կրաւորական ընթացս ինչ կենաց, չափեալ է նա զագատութիւնս մեր ընդ կարողութեան մերուն, զարժանաւորութիւն մեր ըստ պարտուց մերոց :

Կեալն է ներգործել, պատերազմել ի կայի իւրում զպատերազմն կենաց, զօրավար կամ զինուոր՝ չէ փոյթ, միայն թէ քաջութեամբ մարտիցէ :

Կարողութիւն շատ կամ սակաւ, զոր բաժանեաց էտ մեզ Աստուած, է արդարեւ պարգեւ ինչ աստուածային, ոչ պարտիմք թողուլ զի կորիցէ. է ոչ ապա-

կանել զայն յանարժան կիրառութիւնս :

Որպէս են մարդիկ որք համարին զան-
ձինս իւրեանց բաւական առաքինիս, զի
ջառնեն ումէք ջարիս. և խօսին համոզ-
մամբ զուղղութենէ և զպատուոյ իւրեանց,
մինչդեռ թողուն մեկուսի զընկերս իւ-
րեանց տառապել և մեռանել, առանց
կարկանդոյ ի նոսա ձեռն. են և այլք
որք առ պերճութեան, առ յօժարութեան,
զուցի առ բարեսրտութեան, սիրեն տալ
և գործել, և առնեն առատաձեռն ինչ
կիրառութիւն ընչից ոչ բարւոք առացե-
լոց :

Պարտ է մարդոյ ի կարգ մտանել, լնույ
նախ զխիստ սակն, զոր դնէ ի վերայ նորին
արդարութիւն, և ապա ունել իրաւունս
կատարելոյ զյօժարութիւնն սրտին :

Թեպէտ և պարտք ինչ են այս, բայց
մինչդեռ տուեալ ինչ պարտ է ստանալ
զայն օրինօք :

Արդարութիւնն է բացարձակ եւ խիստ, ոչ լինի ընդ նմա իրաւախոհութիւն . գամենայն զոր պատուիրէ՝ պարտ է իսկոյն եւ ըստ օրինաց կատարել, առանց յետսամիտ խորհրդոյ, զի այս ինչ արդար է, եւ ոչ զի շահեկան է, կամ փառասոր :

Պարտ է լուել սրտին, յորժամ դժբաղդութեամբ ոչ իցի միաբան ընդ արդարութեան :

Պարտ է հպատակել, նուաճել գայն ընդ յժով պարտուց :

Կանոնք արդարութեան ոչ են իբրեւ զկանոնս բանաստեղծութեան արուեստի, որոյ հանճարն ազատ է . զրեալ են այնք ձեռամբ իսկ Աստուծոյ, եւ որ հետեւեալ նոցին, եղծանէ զօրէնս Աստուծոյ, եւ ապականէ յանձին զսրբազան կնիք մարդկութեան :

Նքէ զոն բացառութիւնք յարդարութեանն, ոչ եւս է արդարութիւնն :

Նքե գոն երկու բարոյականք, ոչ գոյ
բարոյական :

Մարդիկ սիրեն բնականաբար զայն
ամենայն որ ի սրտե յառաջ գայ, զայն
ամենայն որ մեծ է, զայն ամենայն որ
զաջս խտտոյէ, է. զայն ամենայն որ նոր
ինչ է :

Պործ ինչ դիւցազնական, կամ պարզ
առատամեռնութեան, շարժե գնոսա է.
զբզոէ յանսովոր իմն շարժումն հոգւոյ :
Տեսանեն նորա զգործն, այլ ոչ տեսանեն
զարդարութիւնն որ ի սիրտ արդարոյն :

Առնուլ առ ի տալ, է. լինել միշտ պա-
տրաստ ի պաշտպանել աղքատին, ի վրեժ
խնդրել անիրաւութեանց որ առ նա,
ի բերեացոցանել զվիշտս նորա. ապա-
տամբիլ ընդդէմ բանին, բայց օրինաւոր
է. ազատամիտ սրտի.՝ զայս ամենայն
էսս չէ պարտ մոռանալ, է. ոչ անցու-
ցանել զկէանս իբրեւ զյաղթական :

Զօրութիւնն միայն է յաջողութիւն ,
առանց առատաճեռնութեան , բաւական
են երբեմն կուրացուցանել զխուժանն , եւ
առնել մտացածին խորհրդածութիւնս ի
պատմութեան :

Ո՞վ է մարդ որ ժխտիցէ Աղէքսանդրի
անիրաւ աշխարհակայի Ասիոյ զանունն
Մէծ :

Ո՞վ ոչ զարմանայ ընդ Կեսար եւ ընդ
Օգոստոս : Օգոստոս ներեաց Կիննայի ,
թերեւս խորհրդով . զի մոռացեալ լիցին
այլք : Ոչինչ խղճեաց նա ի միում եւեթ
նուագի իման տալ բիւրս երկուս ի մարդ-
կանէ . բայց յայլում նուագի՝ խնայեաց
ի նա միայն առ փառասիրութեան . զի
ի զիր անցուսցէ բանաստեղծ որ զգրու-
թիւն Օգոստոսի : Անա դատաստան մարդ-
կան , անա բազմութիւն բուեից . եւ անա
բարոյականութիւն յաջողութեան :

Զինչ ստնանիցեն այս ամենայն մարդ-

կային յիմարութիւնք ճշմարտութեան եւ
արդարութեան :

Ոչ գոյ բնաւ բազմութիւն քուեից ընդ-
դէմ խղճի մտաց :

Եթէ գոյ ի մեջ քո եւ իրաց մեծաց մահ ,
խիզախեան ընդդէմ մահուան , եւ լէր դի-
ցազն . եւ եթէ գոյ պատուէր առտուածային
օրինաց , դադարեանց եւ մեռիլ անծանօթ
եւ առարիւնի :

ԳԼՈՒԽ Դ.

ՅԱՂԱԳՍ ՊԱՐՏՈՒՑ ՄԱՐԴՈՅ
ԱՌ ԱՍՏՈՒԱԾ.

Միրեսցես զՅեր Աստուած քո յամենայն սրտե
քումմե, եւ յամենայն անձնե քումմե եւ յամե-
նայն մտաց քոց, այս է մեծն եւ առաջին
պատուիրան. (Մատ. ԻԲ, 35) :

Ի յրուքենե պարտուց բղխին կէանք եւ
ճշմարտութիւն, մշտնջենաւոր հիմունք
պարտուց, յորոց կազմի կրօնն, զօղ կա-
պակցութեան ոջ միայն մարդկան ի մեջ
նոցա, այլ եւ ամենայն արարածոց :

Ապա ուրանալ զկրօնն, է ուրանալ
զպարտս. եւ քանզի զոն ճշմարիտ պարտք,
ապա զոյ ճշմարիտ կրօն . եւ քանզի
պարտք ըստ էութեան իւրեանց անայլ-
այլելի են եւ հանրական. նոյնպէս եւ

կրօնն անայլայլելի է հանրական ինչ է :

Առ ի լնույ զպարտս, պարտ է հաւատալ ճշմարտութեան, յոր հիմնեալ են պարտք :

Ռատի մարդկային ազգ հաւատայ զօրութեամբ իսկ իւրումն բնութեան նախնաբար է հարկաւ :

Հաւատայ մարդկային ազգ ի մի գերագոյն պատճառ, արարիչ, անհուն, որոյ անունն Աստուած, է այս ամենասուրբ անուն Հօր հասարակաց գտանի յամենայն մարդկային լեզուս :

Հաւատայ է ի բարերարն Նախախնամութիւն որ վարէ գամենայն ինչ ըստ օրինաց յախտեանական իմաստութեան է սիրոյ առ վախճան ինչ արժանի Արարչի :

Հաւատայ քե այս Նախախնամութիւն հսկէ մասնաւորաբար ի վերայ մարդոյ, յուսաւորէ զնա, է ուսուցանէ, է առաջնորդէ նմա ի ճանապարհ յոր պարտի նա

զնայ ի յնույ գմեծ և զգերագոյն ընթացս իւր :

Հաւատայ եական զանազանութեան բարւոյ և ջարի, ազատութեան յոր վայելէ մարդ' ընտրել ի մեջ միոյն և միւսոյն, և ըստ ընտրութեանն զոր արասցէ' վարձու կամ անհրաժեշտ պատժոյ գործոց իւրոց :

Ի վախճանի' հաւատայ' թէ յանտիսն յետ կարճատեւ և տաժանելի երկրային գոյութեանս, այլ իմն կատարելագոյն կենդանութիւն բացեալ լինի առաջի մարդոյ և ճգեալ տեւե ի խորս յաւերժն յաւիտենականութեան :

Պարտ է հաւատայ յայն, յոր հաւատայ ազգ մարդկան :

Առանց այսր հաւատոյ, զինչ լինէին պարտք, սրպէս մարք էր ըմբռնել զնոսին մտօր :

Ո՞չ ապարէն պարտքն են որք միառո-

րեն զմարդիկ, և զինչ միաւորութիւնն ,
էրէ ոչ ձգումն հասարակաց ի կեդրոն
ինչ հասարակաց, և զինչ կեդրոնն այն
հասարակաց, էից ամենեցուն, էրէ ոչ
անհուն էակն, միութիւն ճշմարիտ յորմէ
էյանէ ամենայն, և առ որ վերստին դառ-
նայ ամենայն, այն իսկ է Աստուած :

Ապա վնյ և կրկին վայ անաստուա-
ծին, որ ի քաղց և ի ծարաւ իւր բողոքէ
զկարանէն որ սնուցանէ զամենայն արա-
րածս, և ի խաւարի դատարկութեան
յորում ընկղմեայ է, և ոչ ունի և ոչ
իսկ ծծէ էրէ ոչ զցամաքեայ ստինս մահու :

Զգտիլ առ Աստուած՝ է անձկայ միաւո-
րել ընդ նմա, որպէս և ամենայն եակր
ձգտին առ նա. անձկայ գերագոյն բարւոյն,
գերագոյն կատարելութեանն, և վաս-
տակել միշտ հասանել ի կատարելութիւնն :

Այսպիսի ինչ է վարդապետութիւնն
Քրիստոսի :

« Եղբրուքդուք կատարեալք որպէս և հայրն ձեր Երկնաւոր կատարեալ է » :

Ձանք մարդոյ ունին նպատակ ինչ , և ճանաչէ նա զնպատակն զայն , և զկեանս իւր իբրև զկեանս մարդկային ազգի , որ է մշտնջենաւոր վերելք առ մնացական սկիզբն ամենայն հակաց , մշտնջենաւոր աճումն ինչ յԱստուած :

Ձիք միաւորութիւն կարելի առանց սիրոյ , քանզի սերն է ազդեցութիւն ինչ որ կատարէ զմիաւորութիւն :

Ապա պարտ է սիրել զՏէր Աստուած յամենայն մտաց , յամենայն անձնէ , և յամենայն զօրութենէ . այս է ահա առաջին և մեծագոյն պատուիրան :

Որ ոչ սիրէ զԱստուած ի վեր քան զամենայն ինչ , զանձն իւր սիրէ . քանզի չունի և չկարէ ունել այլ նպատակ , այլ սահման՝ երբ ոչ զանձն :

Սիրել զԱստուած՝ է ցանկալ նմա , և

աղօթք իղճք են սրտի , շարժումն որ մղէ զմարդ առ այն զոր սիրէ , որում անճկայ , առ որ բողոք հարկանէ :

Սիրելի զԱստուած՝ է նուիրել նմա զանճն , ընկղմել ի նա , կամել զայն ինչ է գայն ինչ միայն զոր է նայն կամի , անթերի նուիրմամբ սեպհական կամաց մերոց յայն ինչ իրս որ ջիցեն համաճայն կամաց նորա , է այս իսկ է զոն մեր , է այս գործ , զի ծանուցեալ զիմաստութիւն , զարդարութիւն , է զգերագոյն բարութիւն նորա՝ խոստովանիմք բոլորովին , թէ մեր ոչինչ էմք , է նա է որ յօրինէ զեութիւն պաշտամանն զոր պարտին նմա իմացական արարածք իւր , պաշտօն մատուցանելի հոգւով է ճշմարտութեամբ :

Արդ՝ որով յեղանակաւ պարտ իցէ մարդոյ մեծարել է պաշտել զԱստուած :

Գլխաւոր յեղանակն է հնազանդ լինել բարոյական օրինաց :

Աստուած է գերագոյն բարի, և ամենայն բարի որ կայցէ յաշխարհի՛ յԱստուծոյ արարեալ է :

Հակառակել բարւոյն, է լքողիմ կրթել Աստուծոյ, անհնազանդ լինել կամաց նորա. և եղծանել բողոք գկարողութիւնն զոր ևս մեզ ի գործել զբարիս :

Չիք յեղանակ պաշտաման և յարգանաց որ կարող իցէ հաճոյ չինել Աստուծոյ, յործամ անմարտութից սիրտն որ աղօթէ :

Այս ճշմարտութիւն այնպէս յայտնի է, զի յործամ խառնէ որ ընդ անիրաւութիւնս կենաց իւրաց զգործս կրօնի, անհատարն իսկ զգան, զի յաւելու նա՛ զարհամարհանս անճին :

Թուի իմն այնպէս երէ ավին այսու արհամարհ կեղծաւորութեամբ կամի այնպիսին զԱստուած ևս գործակից յանցանաց իւրոց առնել :

Ոչ որ հաւատասցէ երբէք թէ անկեղծ

իցէ կրօնական ինչ զգացումն՝ յորժամ ոչ
ազդիցէ առաքինի ինչ գնացս :

Ո՞վ իցէ որ կարող իցէ սիրել գԱստուած
էւ ոչ յարգել ի նմա զկատարելագոյնն ի
գործս ձեռաց նորս :

Ո՞րպէս մարք իցէ սիրել գԱստուած, էւ
ոչ սիրել զարդարութիւն :

Որով երեսօք համարձակիցի որ աղօթել,
յորժամ առեալ իցէ ի վերայ սնտեաց
զամենասուրբ անունն, զոր յօգնութիւն
յաղօթս իւր կոչէ :

Աղօթք առն որ երդնուցուն սուտ՝ անեծք
ինչ են ջնդդեմ անձին իւրում :

Առաջին պաշտօն հաճոյ Աստուծոյ,
է լինելն ուղիղ, արդար, բարերար, կալ
հաւատարիմ ի խօսս իւր, նուիրել առանց
երկբայութեան էւ քրքմնջանաց զշան իւր
պարտուց անձին, ջնուաստացուցանել
վատութեամբ կամ անարգութեամբ զազնիւ
կնիք մարդկութեան, զգուշանալ անձկու-

բեամբ խղճի յամենայն դեպս ի վնասելոյ
իրաւանց այլոց, նա մանաւանդ խնդրել
զպատեն նուիրելոյ զանճն յերջանկութիւն
ընկերաց ունել սիրտ զքսած առ ամենայն
արարածս Աստուծոյ, և թողուլ զկնի իւր
օրինակս առաքինութեան, և յիշատակ
անմահական :

Բարեպաշտութիւնն տայ մեզ նոր առիթ
սիրելոյ զբարին և ի գործ դնելոյ զայն,
և է յեղանակ ինչ դիւրագործ առնելոյ
զբարին :

Ամենայն իղճք առն բարեպաշտի պա-
ցեայք առ Աստուած միանգամայն իղճք
են առ առաքինութիւն, և չէ մարք կա-
տարել զայնս միայն գործով պաշտաման,
առանց ի յուշածելոյ և զկարօտութիւն
հնազանդելոյ միշտ պարտոց, առ ի
լինել միշտ արժանի պաշտելոյ զԱս-
տուած:

Բագուս անգամ ասեն մարդիկ « Բանճ

յինէն տեր զվտանգս զայս, արն ինձ տեր
շահել զդատս զայս : »

Այլ չեն այս աղօթք անձին բարեպաշտի,
եւ ոչ այսպիսի աղօթիւք կարեմք մեր
մեծարել զԱստուած :

Խնդրեսցուք յԱստուծոյ ոչ զպաշտօնութիւն,
կամ զինչս, ոչ զճարակ կրից, այլ զառաքի-
նութիւն որ առնէ զմեզ նմին արժանիս :

Խնդրեսցուք ի նմանէ տանել թշուառու-
թեան, համաճայնութեամբ հանդերձ կա-
մանց նորա, կամ զերջանկութիւն, հան-
դերձ չափաւորութեամբ :

Աղօթք մեր եղիցին ներգործութիւն ինչ
սիրոյ, համաճայնութիւն ընդ կամանցն Աս-
տուծոյ, եւ ապաւինութիւն ինա, կամ թէ
այսպէս ասացուք ցնա. « Տէր դու գիտես
զայն որ օգտակարագոյն է ինձ : Տնւր ինձ
զայն ինչ ընդ որ դու հաճիս, այնչափ՝ որ-
չափ կամիս, եւ ի ժամանակի, յորում եւ
կամիցիս : »

Աղօթել առ Աստուած, և զմտաւ ափէլ զկատարելութիւն նորա, և զպակասութիւն մեր. հնազանդել կամաց նորա, ապաւինիլ ի նախախնամութիւն նորա, միանալ ընդ նմա կաթոգին սիրով, և յառաջադրել կէտղ որպէս անկ և արարածոյ, զոր ի պատկեր իւր հաստեաց :

Աղօթք հաստատեն զհաւատս, զյարգութիւն, զառաքինութիւն, և ղնեն զմարդ յանդիման Աստուծոյ :

Աղօթք սրբեն զմարդ և զօրացուցանեն :

Սովորութիւն աղօթից՝ և մտերիմ և յանախ տուրեւ առ ընդ Աստուծոյ .

Աղօթք ազնուացուցանեն զզգածմունս մեր, և բեղմնաւոր զսիրտ մեր առնեն :

Անկարօտ իսկ և Աստուած աղօթից մերոց, այլ մեր արարածք նորին կարօտ էմք աղօթելոյ առ նա և պաշտելոյ զնա :

ԳԼՈՒԽ Ե.

ՅԱՂԱԳՍ ՊԱՐՏՈՒՅ ՄԱՐԴՈՅ
ԱՌ ԸՆԿԵՐՆ.

Երկրորդն պատուիրան էլանէ յառաջնոյ
անտի, եւ նման է նմին.

« Սիրեսցես զընկեր քո իբրեւ զանձն
քո : »

Որ ոչ սիրէ զընկեր իւր իբրեւ զանձն
իւր, ոչ սիրէ նա զԱստուած :

Սեր ընկերին ոչ ապարեն նուիրումն է.
զոն է մարդոյ, կամաւոր զոն, լի անպա-
տում խնդութեամբ. քանզի կեայ սիրովն
ի նմա զոր սիրեն, եւ այս փոխադրութիւն
կենաց, որ հասարակաց առնէ զամենայն
նեղութիւնս եւ զամենայն բարիս, ընդար-
ձակէ զզգայութիւնս մեր, եւ առնէ զամե-

նայն մարդիկ իբրեւ զմի մարդ, աստուածացուցեալ իմն զնոսա միաւորութեամբն իւրով :

Եւ յբայես զի այս միաւորութիւն լրասցի, Աստուած ինքնին օգնէ մարդոյ եւ տայ նմա յիւրմէն այնչափ ինչ առաստութեամբ, այսինքն, զկարողութիւն, զունաստութիւն, եւ զսէր՝ քանզի առանց Աստուծոյ չկարէ մարդն եւ ոչ ինչ :

Որ միայն հրաժարեալ իցէ ի ջարէն, եւ ոչ արարեալ ընկերի իւրում ջար ինչ, եւ ոչ բարի, հատուցեալ իցէ նմա ըզպարտս իւր, եւ կատարեալ իցէ առաջի Աստուծոյ :

Հայրն երկնաւոր չիցէ պատուիրեալ մեզ բարձրագոյն եւ բեղմնաւորագոյն առաքինութիւնս :

Տեսանի մարդ ոք ողորմելի անկեալ յանկեան ճանապարհի ի պակասութենէ պիտոյից, կամ յարկածէ ի մեքէ ի վերայ հասելոյ :

Այր թմն հայեցեալ ի նա՝ ցաւի եւ ան-
ցանկ, ասելով. « Ե՞ս ինչ պատճառ իցեմ
լինելոյ դորա յայսմ վիճակի, եւ ճ յանճ-
նեալ իցե ինձ զնա. ամենայն որ զանձն
իւր հոգասցի : »

Ա՛յլ ոմն նոյնպէս հայի ի նա եւ կարե-
կից եղեալ նմա մատոջի առ նա եւ առնու-
զնա ի գիրկս իւր, ածե ի տուն իւր, դնե
յանկողնի իւրում, հսկե ի վերայ նորա եւ
խնամե զնա իբրեւ զեղբայր՝ որ հոգայ
զեղբօրէն իւրմե, եւ բարեկամ զբարե-
կամե :

Արդ՝ յերկուց արանցս յայսցանե ճրն
ելից ճշմարտապէս զպարտս իւր :

Չարիք գտցին միշտ ի վերայ երկրի,
այլ զջարիս զայստսիկ պարտ է միշտ թե-
թեւացուցանել :

Եւ զինչ լինիցի առանց այսր մարդ-
կայինս ընկերութիւն. զինչ լինիցի աշ-
խարհ :

Ձինչ լիցին նորա, որոց հիւանդութիւն,
ստրատութիւն, միայնութիւն, հասակ,
միամտութիւն, և տգիտութիւն տիրեալ
իցեն բոլորովն. մատնին նորա իբրեւ
որս դիւրին ի ծուղակս չարին :

Որ տայ ումէք ի դէպ ժամու խորհուրդ
ինչ բարի, ազդարարութիւն իմաստուն,
և ուսումն ինչ օգտակար. տայ աւելի
ինչ քան թէ տայր նմա ոսկի բազում :

Ազա պարտ ե օգնել այլոց ի պահպանել
և ի կատարելագործել զկեանս նոցա,
զազատութիւն և զստացուածս նոցա :

Այս երկու պատուիրանք բովանդակեն
համառօտիւ զգարսոս արդարութեան,
և զսիրոյ, զընկերսիրութեան :

Մանրամասն գիտելիք զիրացս անբար
են. քանզի բովանդակեն զամենայն մտա-
ծութիւնս, զամենայն զգացմունս և զա-
մենայն գործս մարգոյ, և ի մի միայն
պատուիրան ամփոփի համառօտիւ սա-

տուածային պատուիրանն սիրոյ ողջոյն .

« Սիրեսջիք զմիմեանս . » Եւ արասջիք
այլուս, զոր կամիրք թէ արասցի ձեզ .
բանզի եւ դուք չկամիրք այլ ինչ, եթէ ոչ
գարդարն եւ զբարին :

Սիրեսջիք, ասէ, Գերագոյն Տէրն, եւ
լնուցուք անթերի զօրէնս :

Ոչ է պարտ շփոթել երբէք զկրօնն, որ
ըստ ինքեան մի է եւ անփոփոխ, ընդ գա-
նազան արտաքին ձեւոց զոր զգէնու :

Ձեւք անկատարք եւ անհաստատք
հնանան եւ անցանէն, զործք մարդոյ
մեռանին իբրեւ զնա . ժամանակն մաշէ
գպատրուակն աստուածային սկզբանց,
այլ ոչ մաշէ բնաւ զսկզբունսն աստուա-
ծայինս :

Յորժամ մարմին մարդոյն լուծանի եւ
դառնայ ի հող, ձեւանայ անտի նորոգ
իմն կատարելագոյն մարմին, որոյ բող-
բոջն յառաջնում մարմնի անդ էր :

Մենայ եմք մեր ի քրիստոնեական հաւատս, զոհացարուք յոյժ զԱստուծոյ : Կամ չէ ճշմարիտ կրօն այն որ միաւորե զմարդիկ ընդ միմեանս եւ ընդ յաւիտեանական Արարչին , կամ՝ Քրիստոնեութիւնն , կրօն սիրոյ , եղբայրակցութեան , եւ հաւասարութեան . (յորմէ ծագին Պարտք եւ Իրաւունք՝) ե ճշմարիտ կրօն :

Պարտ ե համեմատել զազգ քրիստոնէից ընդ այլս յազգաց , եւ տեսանել ճրջափ ինչ պարտի երկնաբերս այս կրօնից ազգ մարդկան . սովաւ ազատեցաւ ի գերութենէ եւ ի ծառայութենէ . սովաւ կատարելագործեցաւ բարոյական զգացումն նորին , եւ ազդեցութիւն այնր կատարելութեան ի վերայ բարուց եւ օրինաց եւս քան զեսս զօրացաւ . սովաւ հաստատեցան մարդասիրութիւն եւ արդարութիւն որ յառաջն անծանօթք իմն էին , սովաւ տիրապետեաց մարդ ի վերայ բնութեան , եւ քաղեաց

զպտուղս գիտութեան է. արուեստից ,
սովա. անեաց բարեկեցութիւն հասարա-
կաց է. մասնաւորաց, միով բանի. ' սո-
վա. յօրինեցան բովանդակ բարիք որք
բարձրացուցանենն զքաղաքականութիւն
մեր գեր ի վերոյ քան զհին է. զնոր քա-
ղաքականութիւնն ժողովրդոց, որոց չեղէ
է. չէ տակաւին ծագեալ լոյսն քրիստո-
նեութեան :

Ընդ այսոսիկ անքիւ բարիս խառնեալ
են անշուշտ է. չարիք բազում. այլ բա-
րիքն գան ի քրիստոնեութենէ, է. անտի
հոսին ուղղակի. իսկ չարիքն գան յայն-
ցանէ որք քիւրեալ են զվարդապետու-
թիւնն Քրիստոսի, կամ լուծեալ են զտուրբ
պատուիրանս նորա, էս է. յանհրաժեշտ
անկատարութենէ արտաքին ձեռոց որ
գործք են մարդկան, է. կարօտութեան
ժամանակաց :

Ինճ բուի ' քէ արտաքնայարդար ձեռոցն

քրիստոնէութեան անկարգութիւնք մերձ են ի վախճան, և քրիստոնէութիւնն քաղեալ յաճախ ընդ նիւթական ծածկութիւ, իբրեւ ընդ պատանօք, երեւեսցի ի պայծառութեան կենաց իւրոց և ի մշտնջենաւոր առուգութեան :

Բաժանեսցի անտի մահկանացու գործն խառնեալ ընդ այն, այսինքն, ընդ առաջին և ընդ վերջին օրէնս մարդկութեան . քանզի բաց յայնմանէ չիք ինչ գոր կարիցէ Աստուած տալ իբրեւ սահման մարդոյ, զի և ոչ նյլ ճանապարհ գոյ գնալոյ առ Աստուած, և ոչ այլ ինչ յեղանակ միանալոյ ընդ նմա, բաց ի սիրոյ . քանզի մեծ պատուիրանն այն սիրոյ ոչ սպասեսցի բնաւ, ոչ ի վերայ երկրի, ուր յամենայն անհատից, յընտանեաց, և ի ժողովրդոց, պարտի կազմիլ մի միայն միութիւն մարդկային ազգի, և ոչ յերկինս, ուր պարտի սիրով լրանալ միառ-

րութիւնն էս քան զէս կտտարեալ տրարածոց է Արարչին :

Յայնժամ կատարեցի էս այն գոր ասեր Բրիտանա, քէ

« Եկայք առ իս ամենայն վատտակեալք էս բեռնաւորք էս ես հանգուցից զնեզ : »

Այժմ ընթացուք մեր իբրեւ ընդ աղօտ ինչ լոյս արշալուսոյ առ ճառագայթարձակ ծագումն յուսաւորին, որոյ լուսովն զեղեալ աշխարհի, է վերածնեալ յուսով, հաւատով, է սիրով՝ ողջունեցէ գնա երգով օրհնութեան :

Ոչ է պարտ մտանալ, զի չիք ինչ ընկերութիւն է ոչ կենդանութիւն առանց պարտուց, է կրօնն իսկ ի պատուիրանս իւր՝ է պարտք, է ի վարդապետութիւնս նորին են միանգամայն ճշմարտութիւնք, որ կառուցանեն զանշարժ հիմն յախտնական պարտուց :

Որ ցուցանե զանձն իւր լինել անկրօն ,
յայտ առնե զի արտաքոյ է պարտուց ,
արտաքոյ զգացմանց , հաւատոյ , եւ բնա-
կան ազդման հասարակաց . ուրանայ
զիմացականութիւն եւ զմարդկային խիղճ ,
զբնութիւն իւր , եւ զօրէնս բնութեան . ու-
րանայ զընկերութիւնն , եւ զանձն իւր
եւս . քանզի առանց ընկերութեան զիմնդ
ունիցի զգոյութիւն , եւ զինչ արդէօք լի-
նիցի :

Եթէ այր իւրաքանչիւր չպարտի ինչ
այլոց ի մարդկանե , ապա եւ այլք եւս
չպարտին նմա ինչ :

Անդույ պատերազմ լիցի ընդ նոսա ,
նոյն եւ ընդ ամենայն եակս :

Գուցէ արդէօք թշուառութիւն ինչ հաւա-
սար այսր թշուառութեան :

Առաջին արդիւնք պարտուց , յորժամ
ճշդիւ լցեալ իցեն , է իրական վայելչու-
թիւն բարւոյ- որ ի վեր է քան զամենայն

բարիս , և ներքին հանդարտութիւն ,
խաղաղութիւն , և քաղցր բաւականու-
թիւն , և այն պարզ ուրախութիւն որ
մխիթարե գանձն ի վիշտս կենաց , և
ի յափշտակութեան մտաց , և ճգի ստեպ
ի լաւագոյն աշխարհն :

Առաքինութիւնն է նախ իւր վարձ սեպ-
հական , և մոլութիւնն ծնանի զպատիժ , որ
զհետ գայ նմին անհրաժեշտ հարկաւ :

Քանի հոգոց և տատամսութեանց և
ամենայն ազգ ջարեաց շիցե այն աղբիւր :

Տեսնալ իցե որ երբեք զջարն երջանիկ :

Ճոխութիւն և իշխանութիւն կարեն
լինել բաժին նորա , բայց ոչ թէ իշխանու-
թեանն և ոչ յառատութեան ընչից և
ստացուածոց իցե երջանկութիւն . և եթէ
գիտեր որ թէ զորպիսի վերս խղիալթեալս
ծածկիցեն հասարակօրէն ոսկեհիւս և
մետաքսեղէն հանդերձք և ծիրանի՛ զար-
հուրհեալ արդեօք և հրաժարեր :

Տեսանէս գերդաստան, որոյ ամենայն
անդամքն հաւատարիմ են ի կատարումն
պարտուց իւրեանց, չպակասելով երբէք
իւրս ինչ. պտուղ հասարակաց աշխա-
տութեան նոցա նախրեալ է պիտոյից հա-
սարակաց, չէ երբէք վատնեալ այն յամո-
թալից հեշտութիւնս. հայր նոցա օրինակ
բարի է ամենեցուն, եւ մայր նոցա պա-
տաղեալ միշտ ի հոգս առտնին իրաց, եւ
նուիրեալ զանձն առն իւրում եւ զաւա-
կացն, աւիր է գորովոյ եւ անձնանուէր
սիրոյ. քեպետէ ազգատոհմն այն իցէ
յարդատութեան, բայց սակայն նախադաս
առնէ նա գլխակ իւր այլոյ ազգատոհմի
որ նպատարեալ իցէ յոյժ ի բազդն,
բայց մատնեալ յանկարգութիւն, եւ ներքին
գծտութիւնք նորին եւ նախանձ եւ ատե-
լարիւն՝ ծնանին հանապազ գոժրողութիւն
փախադարձ պարտուց :

Մեծարի առաջինն , գի . ամենեւեան

ձգին իմն առ նա ախորժ հաճութեամբ :

Արհամարհի էրկրորդն, զի փախչին ի նմանե ամենեքեան որպէս ի գարշելի զեռնոց :

Ո՛հ, թէ անգամ մի իջանէր որ ի խորս սրտի առն բարերարի՛ վառելոյ ի սեր եղբարց իւրոց, տեսանէր անդ զգաղտնի իմն ուրախութիւնս՝ այնչափ եռանդունս եւ այնչափ սուրբ, զի առ ոչ ինչ համարէր զայլ ամենայն զուարճութիւն :

Ապանախառաջին արգասիք պարտոնց են՝ նուազեցուցանել զքշուածութիւնս կենաց, եւ քաղցրացուցանել զդառնութիւնս նոցին, եւ խառնել յայնմ ամենայնի կարգ ինչ սքանչելի եւ անծանօթ ի վայելչութեանց այնոցիկ որոց տիրեն չար կիրք, կամ որոց անճնասիրութիւն ամփոփե զնոսին յինքեանս :

Յետ ազատաբար խորհելոյ եւ գործելոյ մարդոյն, զինչ այլ ինչ պիտոյ իցէ նմա .

կամք հասարակաց եւ շանք հասարակաց. այսինքն ճանաչումն իրաւանց այլոց, որպէս եւ սեպհական իրաւանց անձին, եւ կատարեալ խառնումն շահուց՝ ի մի շահ, ապա թե ոչ՝ ոչ եւս լինեին իրաւունք, այլ լինէր առանձնաշնորհութիւն ինչ, գորմէ ամենայն որ բողոք հարկանէ :

Եթէ ջսիրէ որ զընկերն իբրեւ զանձն իւր, ջիք յոյս ազատութեան նորա, թող համաձայնեցէնա զկամս իւր կամաց այլոց ի ծառայել միշտ :

Իսկ եթէ սիրեցէ այր իւրաքանչիւր զընկեր իւր իբրեւ զանձն իւր՝ ոչ նեղեցի բնաւ այնպիսին յորժամ հարստահարիցի ուստէք, տացի նմա օգնութիւն եւ նպաստ ընդդէմ անիրաւութեան, եւ լիցի դիմակայութիւն ինչ հարստահարութեան ի հասարակաց ընկերսիրութենէ :

Յորժամ յանիրաւի յարձակին ի վերայ նորա, յաղթանակէ նա կանուխ կամ

անագան, ապա պարտ է կամիլ զարդարութիւն :

Պարտ է յարգել զիրաւունս այնոցիկ եւս, որք առ ոտն կոխիցեն զիրաւունս մեր : Զի յապահովութիւն, ազատութիւն, եւ սեպհական ստացուածք՝ պատկառելի են ամենեցուն. քանզի պարտիք հաւասարապէս առ ամենեսեան տարածին :

Եթէ միանգամ դժբեցեն մարդիկ պարտուց, յ՞ դադարեցեն դժբանք :

Ոչ երբէք անկարգութեամբ լինի դարման տանել անկարգութեան :

Պարտիմք ի միասին հրատարակել ըզպարտս եւ զիրաւունս, չբաժանել զնոսին ի միտս մեր երբէք, որպէս զի լիցին միշտ միասորեայք ի խղճի մերում :

Որ սիրէ զանձն իւր, զանձնէ իւրմէ միայն խորհի, ընդ ճում ընկերանայցէ :

Եւ զիւնրդ մարթ իցի հասու լինել թէ որ բաժանի՝ ոչ կարէ երբէք միասորիլ :

Աստ աշխատութիւն, սակ ի լնույ :

Անդ հանգիստ, ճշմարիտ ուրախութիւն,
ստոյգ վարձ պարտուց անքերի կատա-
րելոց :

ԳԼՈՒԽ Զ.

ՅԱՂԱԳՍ ՊԱՐՏՈՒՅ ՄԱՐԴՈՅ

ԱՌ ԸՆՏԱՆԻՍ ԻԻՐ.

« Իսկ եթէ ոք իւրոջ, եւ մանաւանդ եւ ընտանեաց խնամ ոչ տանիցի, ի հաւատոցն ուրացեալ է, եւ ջար եւս քան զանհաւատսն է. »
(Ա. Տիմ. գլ. Ե, Զ) :

Բաց յընդհանուր պարտուց մարդոյ որ առ ինքն եւ առ ընկերս իւր, եմ եւ այլ մասնաւոր պարտք նորս առ ընտանիս եւ առ հայրենիս իւր :

Խօսեսցուք նախ զպարտուց նորս առ ընտանիս անդ, ապա առանձինն զոր առ հայրենիս :

Ար ընտանեաց այնչափ խորին եւ այնչափ ընդհանուր է, զի սակաւ ինչ մնայ բարոյականին առնել, ուսուցանել մարդ-

կան գպարտս որք զօրէն զնոսա ընդ մեր-
ճաւորս իւրեանց :

Այլ էւ չի նմա հարկաւոր ունել զառաջս
բռնան կրից, կամ կոյր գորովոյ ծնողաց .
քանզի նորին իսկ՝ որք անճնատուր լինին
այնմ, ճանաչեն զսխալանս իւրեանց :

Էակ ինչ անկարող ծննդեան, անկա-
տար ինչ էակ է. ապա կինն կատա-
րումն է մարդոյն :

Այր էւ կին յերկուս մարմինս ի մի միու-
թիւն բովանդակին. էւ զաւակքն որք ծնա-
նին ի նոցանէ, հանապազորդութիւն ինչ են
գոյութեան նոցին, վերակենցաղին նոքա
ի նոսին, էւ յաջորդական սերնդովք վե-
րակենցաղին յանբաւս :

Վասն այսորիկ ամուսնութիւնն ոչ
օրինադրութիւն ինչ է իրաւարարի, այլ
բնական է բարոյական միութիւն է առն
ընդ կնոջ, էւ ամենայն հարուածք կըշ-
ռեալք ամուսնութեան, միութեան նորին

Եւ սրբութեանն՝ Եւ դժբանք բնական
օրինաց, անմիտ ապստամբութիւն ընդ-
դեմ արարչին, աղբիւր անթիւ անկար-
գութեանց եւ չարեաց :

Իբրաւունք առն եւ կնոջ հաւասարք են .
իսկ յարմարութիւնք եւ պաշտօնք նոցա
զանազանք :

Կիցն ջեաղախին առն, եւ ոչ բնաւ գերի
նորա, այլ ընկեր եւ օգնական նմա, ոսկր
յոսկերաց եւ մարմին ի մարմնոյ նորա :

Քանզի ոչ ի գլխոյ առն առաւ կիցն,
զի մի գլուխ համարիցի, եւ ոչ յտիցն,
զի մի առ ոտն կոխիցի, այլ ի կողիցն,
զի հաւասար եղիցի :

Ըստ չարութեան առաւելութեան, որով
բարոյական զգացումն ժողովրդեան միոյ
կատարելագործի, պատիւ եւ ազատու-
թիւն կնոջ առաւելուն. ոչ ազատութիւն
ի պարտուց եւ ի կարգէն, այլ յամենայն
ծառայական կախմանէ :

Այրն պարտի կնոջ իւրում զմեծարանս,
էւ զսէր, էւ զպաշտպանութիւն :

Կինն պարտի առն իւրում հպատակու-
թիւն, սէր էւ մեծարանս :

Տուեալ առն զօրութիւն, յանճնեալ է
նմա Աստուած էւ զծանրագոյնս յաշխա-
տութեանց :

Տուեալ կնոջ գորով էւ քաղցրութիւն,
բաշխեալ է նմա զայն ամենայն, որով
բէքեւացուցանէ զծանրութիւնս առն, էւ
առնէ զաշխատութիւն նորա անսպառ-
աղբիւս անխառն ուրախութեանց :

Բայց վախճան ամուսնութեան ոչ է
միայն տալ ամուսնաց զդիւրագոյն էւ
զքաղցրագոյն կեանս, այլ գլխաւոր նպա-
տակ նոցա է մշտնջենաւորել ծննդեամբ
զմարդկային ազգատոհմն մեծ :

Ո՞ր կարէ բացատրել զանպատմելի խըն-
դութիւն հարց էւ մարց, որով խայտանն,
յորժամ ողջագութեալ ի վերայ սրտից

զառաջին պտուղ սիրոյ իւրեանց, զգան
յանճինս իբրեւ թէ վերածնեալ իցեն նո-
վա :

Ի վերայ գան յայնժամ նորանոր պարտք,
յաւելեալք ինախկին սահմանեալ պարտոն՝
ի միասորել գայր եւ զկին :

Ապա թէ ոչ՝ զինչ լինեին ապիկար
արարածքն որք առին զգոյութիւն ի նո-
ցանէ :

Մայրն պարտի գաւակաց զկարն իւր,
եւ գանդույ խնամս, յորմեկախի պահ-
պանութիւն նոցին յամսն յառաջինս :

Հայրն պարտի նոցա զհաց եւ զհան-
դերձ, միանգամայն եւ զգորով իւր, եւ
զպաշտպանութիւն, պարտի հոգալ զամե-
նայն պէտս նոցա, մինչեւ ցայնվայր,
յորում կարողս լինիցին հոգալ զայն ինք-
նին :

Բայց ճրպէս հոգայցէ զայն, եթէ տուեալ
իցէ զանճն ի դատարկութիւն, կամ ան-

կեալ ընդ բռնութեամբ ցանկութեանց
իւրոց, վատնիցէ զվարձ օրական աշխա-
տութեան իւրոյ առ ի հաճել զցանկու-
թիւնսն :

Զինչ իցէ այնպիսին, էթէ ոչ սպանող
իւրոցն, է զինչ զոր ըմպէ նա բաժակա-
դողդոջուն ձեռօք, էթէ ոչ արտասուք,
արիւն, է կեանք կնոջ իւրոյ է գաւա-
կաց :

Անասունք մոռանան զինքեանս, առ
ի հոգալ զճագս իւրեանց. կամի մարդ
իջանել յանբանութիւն առաւել քան զա-
նասունս վայրի :

Բայց թեպէտէ գաւակք ընկալցին ի
ծնողաց զսնունդ է գմարմին, այլ մի
կարծիցեն ծնողք թէ լցեալ իցեն այնու
գպարտս իւրեանց առ նոսա :

Զի պարտ է ծնողաց առնել զնոսա մար-
դիկս. է զինչ է մարդ. բարոյական է
իմացական ինչ էակ :

Ապա պարտ է զի ուսանիցին գաւակը
ի ծնողաց որոշել զբարին և՛ զչար, սիրել
զբարին և՛ լնուլ զայն, և՛ խորշիլ ի ջա-
րէն և՛ ատել զայն :

Պարտ է ծնողաց յունդիմանել զսխա-
լանս գաւակացն, բայց առանց բարկու-
թեան, ոչ վայրագ բռնութեամբ, այլ զո-
րովական հաստատութեամբ և՛ հանդար-
տութեամբ :

Պարտ է նոցա հրահանգել զգաւակս
իւրեանց ի մանուկ հասակի, և՛ կառա-
րելագործել ի նոսա զբնական բերմունսն,
յորոց վերայ հիմնեալ է ընկերական գոյու-
թիւնն, զգացումն արդարութեան և՛ կարգի,
կարեկցութեան և՛ ընկերսիրութեան :

Ուսումն տուեալ գաւակաց ի վերայ
ծնգաց մօրն, և՛ դասն հայրական խառ-
նեալ բարեպաշտ և՛ տոհմային քաղցր
յիշատակօք, ոչ եղծանին երբէք ի մտաց
նոցա բոյորովին :

Եւ մի կարծիցեն ծնողք, թէ բանքն
բաւական իցեն. զի բանք առանց օրի-
նակի ոչինչ են :

Որպիսի ինչ էւ իցեն խրատք էւ յորդո-
րանք ծնողաց, ամուլ մնան, երբ գործք
նոցա ոչ համեմատիցին նոցուն :

Չաւակք նոցա այնպիսիք լիցին, որ-
պիսի ծնողքն են, մուլիք, կամ առաքինիք :

Զիւրդ լինիցին զաւակքն առաքինիք,
կարեկիցք, մարդասերք, երբ ծնողք բա-
ւուր իցեն յառաքինութեանց, էւ անգուրք
առ ընկերս :

Զիւրդ սանձիցեն զաւակք զբանձր
սխորժակս իւրեանց, երբ տեսանիցեն
զծնողսն յանժուծկայութիւն հատեալք :

Զիւրդ պահիցեն զաւակք զբնական
պնմէղութիւն իւրեանց, երբ ծնողք ոչ
երկնչին բնաւ մեղանչել առաջի նոցա
պատկառանաց անպատեն գործովք էւ
անպարկէշտ բանիւք :

Յնողքն էն գաղափարք՝ յորոց վերայ կերպարանի դիրարթէք բնութիւն գաւա-
կաց. ի ծնողաց կախի լինել գաւազացն
մարդ է. կամ անասուն :

Բարք մարդկան է. սկզբունք նոցա ջեն
զոգցես միշտ միաբանք. զի քեպետէ ցու-
ցանէն մարդիկ զմեծարանս յոյժ առ. ող-
ջախոհութիւն ամուսնական կապակցու-
թեան, զորդիական զսեր է. զհայրական
խնամս, բայց ջառնէն ինչ առ. ի ձեռս,
բերելոյ զայս ամենայն բարիս զորս ճա-
նաչէն, սիրէն է. կամին :

Զբօսնուն միշտ ընդ անառակս, քե-
պետէ: ջբնդունին զնոսա ի տունս իւ-
րեանց, բայց ընդունին այլ ամենայն ու-
րէք :

Խօսին զբարի բարի արգասեաց դաս-
տիարակութեան, այլ՝ բաց ի պատուանոր
բացառութեանց, զղատիարակութիւնն
ոջ այլ ինչ համարին, երբ ոջ. հնարս

հասանելոյ ի պայման ինչ քաղաքական կենաց :

Թուի թէ բնութիւնն յանձնեալ իցի նոցա առնել զորդիսն ճարտարապետս, կամ բժիշկս. մոռանան, թէ յանձնեալ է նա մարդիկս առնել զնոսին :

Յորժամ յապահովի առնիցեն նորա զինչս զաւակաց իւրեանց, մեռանին ի հանգստեան. կարծեն իմն էթէ այնուհետեւ հատուցին զպարտս իւրեանց առ ընկերութիւնն, եւ առ Աստուած :

Է երբէք զի ուսուցանեն նորա զաւակաց իւրեանց ինչ ինչ առածս հասարակաց ի վերայ առաքինութեան եւ գողութեան մտաց, այլ բազում անգամ յանդիմանի ստութիւն նոցին օրինակօք իւրեանց :

Երանի թէ չզնիցեն ծնողք զզաւակս իւրեանց ի վտանգի սրիկայս, ոմանս առնելոյ զնոսին, իմաստակս, եւ կեղծաւորս :

Եթէ տեսանիցի մանուկ որ պինդ սրտիւ,
լի եռանդեամբ, եւ հաշուարար յառաջ
քան զհասակ իւր, արհամարհող այն
ամենայն զիտութեան՝ որ ջփոխարկի
իսկոյն ի դահեկանս, ասասջիր թէ հայր
նորա կամ յոյժ թշուառ որ է, եւ կամ յոյժ
յանցաւոր :

Են որք ասեն. « Եղի ես զորդին իմ
ի վիճակի, որով կատարեսցէ զընթացս
իւր յաշխարհի » : Որ մանաւանդ պարտ
էր ասել. « Պատրաստեցի ես զորդին իմ
առնել զպարտս իւր յաշխարհի : »

Եթէ անկեղծ էին մարդիկ ի գանգատս
իւրեանց, ընդ նուաստութիւն մտաց, եւ
ընդ կնիք բնաւորութեան իւրեանց, հա-
մարե՞ն արդեօք զդաստիարակութիւն որ-
դոց իւրեանց իբրեւ գործ ինչ եւ ժամա-
նակ ի կորուստ գնացեալ, փոխանակ զի
ոչ անցուցին զայն յուսումն արուեստի
իբիք :

Մանիցեն ծնողք եւ գայս, թէ ամենեքին մէք ի տգիտութեան ծնանիմք, եւ արգասիք տգիտութեան են բշուսածութիւն եւ ցածութիւն :

Զինչ իցէ յաշխարհի աստ այր որ ոչինչ գիտէ, եւ զինչ կարէ լինել :

Առ ինչ իցէ յարմար այնպիսին :

Բագուկս էւեր ունի. սոսկ նիւթական ինչ գործի է անպտուղ վասն անճիւնն. քանզի բնական կարողութիւնն չունի ինչ արժես, եթէ ոչ տացի այն ի վիոխ. իմացականութեանն որ վարէ գայն :

Ապա այր տգետ գրեթէ սոսկ մեքենայ ինչ է ի ձեռս նոցա, որք ի գործ ածեն գնա վասն շահու իւրեանց :

Արդ՝ կամին ծնողք զի այսպիսի լինիցի միճակ զաւակաց իւրեանց : Կամին զի անկեալ միշտ ի մարդկային պատուոյ՝ կեցցեն եւ աճեսցին ի կոյր ինչ աշխատութիւն եւ գրեթէ անպտուղ, նմանեալ

Եզին որ փորե գահօսն ի շահ տեսան որ շարժե եւ առաջնորդե զնա :

Ապա պարտին ծնողք զառակաց իւրեանց զդաստիարակութիւն, որպէս պարտին նոցա զհաց, զսնունդ մարմնոյ, նոյնպէս եւ զսնունդ հոգոյ :

Թեպէտեւ ի տխրալից վիճակի այժմեան քնկերութեան, պարտիրս այս բազում անգամ դժուարինք են ի լնուլ :

Քանզի նիւթական կարօտութիւնք այնչափ պաշարեն զմարդիկ, մինչեւ հազիւ կարեն նոքա ունել այլ ինչ մտածութիւն. եւ բազումք կամին վասն շահու իւրեանց, զի մնասցեն նոքա զրկեալք ի լուսաւորութենէ, զի մի օգնութեամբ նորին կարողասցին ազատել զանձինս յիշխանութենէ նոցին :

Թեպէտ են ոմանք, որոց դիրին է յայժմնուլ զայս կարեւոր պարտս, այլ չափազանց՝ մանաւանդ թէ վնասակար՝ գոյք

նոցա առ զառակս իւրեանց խափան լինի այսմ բնագում անգամ. քանզի չկարեն եւ չկամին նորա լսել երբեք զտրտունջ ինչ զառակաց իւրեանց որք տրտնջեն զդաստիարակաց... քեպետե գիտեն քաջ՝ քե առանց դաստիարակութեան թշուառ լինին զառակքն ապա, եւ անհնարին վիշտը ինքեանց :

Սանձել զբնական հակամիտութիւնս մանկան, ահա առաջինն ի հոգս իմաստուն դաստիարակութեան :

Ահա այսպիսի են պարտիք զորս դնէ Աստուած ի վերայ ծնողաց առ զառակս իւրեանց :

Ուսցին եւ զառակքն, քե զինչ են պարտիք իւրեանց առ ծնողս. քանզի ոչ օրհնեսցին նորա, երբ ոչ իցեն հաւատարիմք ի լրումն նոցին :

Այլ ի վճարել զայն՝ քանի՞ դժուարութիւնք ընդ առաջ էլանիցեն :

Ջանացարհր յաղթել այնց, բռնաւոր
որ էք դուք . քիչլ տուք այնց ' պակասեալ
էք դուք ի պարտս ձեր . եւ արժանի, զի
յաւուր միում գաւակիք ձեր ինքնին իսկ,
կորուսեալք պակասութեամբ ձերով, յա-
րուցեալ ամբաստան լիցին զձեկն :

Մանկունք ' բնականաբար անձնասեր .
պահանջող , ապերախտ , բարկացող ,
տտախօս եւ որկորամոլ են :

Տկարութիւն ծնողաց առնէ զայս տրա-
մադրութիւնս այնպիսի ինչ սովորութիւնս
որ ի բնաւորութիւնս դառնան :

Քանզի պարտ է եւ գաւակաց սիրել զհայր
իւրեանց , որ ետ նոցա զկեանս , եւ սիրել
զմայր , որ սնոյց զնոսա ի զիրկս իւր,
եւ դիեցոյց զնոսա ստեամբք իւրովք :

Ո՞ր այն էակ իցէ առաւել անիծեալ քան
զայն ' որ խզէ զյօղ սիրոյ եւ մեծարանաց
էղեալ ի Տէառնէ ի մեջ նորա եւ այնոցիկ
յորոց ունի զկեանսն :

Զառակք բազում եւ մեծամեծ հոգս տան ծնողաց իւրեանց :

Մնողք ունին միշտ առաջի աջաց զբիրապիսի պիտոյս զառակաց իւրեանց, եւ պարտին անդադար աշխատիլ առ ի բառական լինել այնմ :

Զօրն ողջոյն աշխատին ծնողք վասն զառակաց, եւ զգիշերն եւս, մինչդեռ զառակք հանգչին յանկողնի, բազում անգամ սկեն ծնողք առ ի չտալ պատասխանի զառակաց ի վաղիւն, յորժամ խնդրիցեն ի նոցանէ հաց, թէ « Համբերեցէք զի ոչ գոյ : »

Եթէ կարեն զառակք այժմէն կցորդ լինել աշխատութեան ծնողաց, թող ջանասցին գոնէ դիւրել նոցա զհոգսն, որով եւ հաճոյացին նոցա, եւ օգնեսցեն նոցա յաճել հասակի իւրեանց որդիական գորովանօք :

Զի մի պակասիցին զառակք ի փորձն

Եւ ի բանն, հարկ է զի առաջնորդիցին
նորա բանիւ. եւ փորձիւ ծնողացն, եւ
այնպէս ըստ բնական կարգի եւ ըստ
կամացն Աստուծոյ, պարտին գաւակը
հնազանդս գոյ ծնողաց, եւ քաղցրութեամբ
ունկն դնել խրատուց նոցա :

Չէ պարտ զի խռովեսցէ ինչ երբեք զխա-
ղաղութիւնն որ ի մեջ եղբարց եւ քերց, եւ
նուազեցուսցէ զսերն, զոր պարտին ունել
առ միմեանս, էլեալ գոյով նոցա ի նոյն
արգանդէ, եւ սնեալ նովին կաթամբ :

Իցէ ինչ կապ առաւել զօրաւոր եւ
առաւել սրբազան քան զայն :

Այնպէս պարտ է նոցա առնել, զի ամբ
եւս քան զեւս պնդեսցեն զայն :

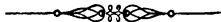
Ճանապարհ մեր ի վերայ երկրի դժուա-
րին է եւ խիստ առ ընթանալոյ ընդ այն
վատահութեամբ, եւ չսայթաքել յիւրա-
քանչիւր քայլափոխս, յենցութի վերայ
միմեանց :

Գայ ծամանակ, յորում կէանք խոնարհին, յորում մարմին տկարանայ, և գորութիւնք շիջանին, յայնժամ պարտին գաւակք խնամ տանել ծնողաց իւրեանց ծերացելոց, խնամ գոր ընկալան ինքեանք ի նոցանէ յառաջին ամս հասակի իւրեանց :

Որ անտես առնէ զծնողս ի կարօտութեան նոցա, և հայի ցրտութեամբ ի տառապանս և ի վիշտս նոցա, արդարեւ ասեմ, անուն նորա զրեալ է ի զիրս գերագոյն դատաւորին ի կարգս հայրասպանից :

Եւ պահեսցեն քաջ ի մտի գայս վերջին բանս իմ ամենեքեան, հարք, մարք, եղբարք և բորք, եթէ զոն ի վերայ երկրի ճշմարիտ ուրախութիւնք, իրական երջանկութիւն ինչ. այս ուրախութիւնք գտանին ի ծոց ընտանեաց տան միոյ բարւոք կարգաւորելոյ, որոց պարտիքն

կատարին ճշդիւ յիւրաքանցիւր անդամոյն. քանզի երջանկութիւն յաշխարհի աստ ոչ լինի երբէք յընդհատեալ վայելչութեանն, զոր մարդիկ բարիս կոչեն, այլ ի սերն իրերաց որ ամոքե զբարիս, զանբաժանելիսն յայժմու գոյութենես մերմէ, և խառնէ զայն ընդ հեռաւոր ինչ սկզբան ապագայ խորհրդաւոր երանութեան :

ԳԼՈՒԽ Է.

ՅԱՂԱԳՍ ՊԱՐՏՈՒՑ ՄԱՐԴՈՑ
ԱՌ ՀԱՅՐԵՆԵՒՍ.

« Պաշտեան գԱստուած, սիրեան զընկերս, լեր
պիտանի հայրենեաց : »

Վիճակն ընկերական, որ բնական ինչ
է մարդումս, հաստատէ ի մէջ ընտանեաց
առնչութիւն ինչ, յորոց ծագի է. նորոզ
կանոն պարտուց, պարտք ասեմ առ
հայրենիս :

Հայրենիքն է մայր հասարակաց, միու-
թիւնն որով խառնին անհատք ընդ մի-
մեանս, անուն է սրբազան, որ յայտ
առնէ զկամաւոր խառնու՛մն ամենայն
շահուց ի մի է. եթ շահ, է. գամենայն
կենաց՝ ի մի միայն մնացական կեանս :

Այս խառնումն՝ աղբիւր բազմառատ
է անսպառելի բարեաց, սկիզբն է հանա-
պագորդ յառաջադիմութեան, է այսր
խառնման արդիւնք են անէցուցանել
յանբաւս զգորութիւն պահպանութեան,
է զկարողութիւն կատարելագործութեան,
զարտադրականն զօրութիւն, է զյաջո-
ղութիւն նորին :

Միով բանիւ՝ նուիրումն է սա անճանց
ամենեցուն, զոն է սեր, որ հեղձուցանէ
զանարգ սեր անճին, է լնու զկատարեալ
միութիւն անդամոց ընկերական մար-
մնոյ : Ասէ ոմն յիմաստնոց .

« Պատուէր իմն ընկալեալ եմ էս ժա-
ռանգական աւանդութեամբ՝ ոչ միայն
ի հօրէ իմմէ, այլ է ի հաւոյ իմմէ է
ի նախահաւես, թէ յետ պարտուցս իմոց
որ առ Աստուած, չէ պարտ լինել ինձ
առաւել սիրելի է առաւել սրբազան քան
զսեր է զյարգութիւն հայրենեացս : »

Ապա ուրեմն առաջին պարտք մարդոյ
առ հայրենիս իւր են ջան ի գործ արկեալ
վաստակել անդուռ եռանդեամբ ի հաստա-
տութիւն փրկաւետ եւ մեծարգոյ սկզբանց
բացարձակ հաւասարութեան իրաւանց,
ուստի յառաջ գան ամենայն հասարակաց
եւ մասնաւորաց ազատութիւնք, եւ դար-
ձեալ ջանալ բառնալ զառանձնաշնորհու-
րիւնս ամենայն որ զեան մեծապէս հա-
սուցանեն հասարակաց իրաւանց :

Ադէ զինչ էր ի սկզբան անդ որ պահ-
պանէր զազատութիւն ընտանեաց, եթէ
ոչ հաւասարութիւն եւ արդարութիւն,
աճումն բարեկեցութեան, կարգաւորու-
թիւն հասարակաց վաստակոց, եւ ան-
սահման կարողութիւն ի ճանաչել եւ ի
գործել, որով մարդկութիւնն ունի զսե-
րունդն :

Եւ զինչ ինչ պէտք իցեն առ այս, եթէ
ոչ բարւոք օրէնք :

Եթէ կամի որ գիտել, թէ զինչ են բարւոր
օրէնք, թող գայս ինչ դիտեսցէ, զի եթէ
արարեալ իցեն նոքին յոմանց եւեթ, յօ-
գուտ նոցա միայն լինին, իսկ եթէ յամե-
նեցունց, լիցին վասն բարեաց հասարա-
կաց :

Ապա չէ պարտ դադարել բնաւ, մինչեւ
ամենեքեան գործակիցք լինիցին յօրի-
նուածոյ օրինաց, ընտրութեամբ օրհնա-
դրաց :

Եւ հայրենիք, յորոյ ի ծոց անդ ժողովին
երամ երամ ընտանեաց՝ հարկ է զի սիրելի
լինիցին ժողովրդեան ի վեր քան զիւրա-
քանջիւր որ ի նոցանէ, ապա թէ ոչ խզի
կապն որ միաւորէ զամենեսեան :

Հպատակել զմարմինն ողջոյն միում
յանդամոց նորա, է եղծանել զընկերու-
թիւնն, արկանել զայն վերստին ընդ իշխա-
նութեամբ անձնասիրութեան, որ դղրդի
զհիմն ընկերութեան :

Ապա հայրենեաց է այն ամենայն որով
են մարդիկ, է. ամենայն զոր ինչ ունին,
սիրտ իւրեանց, է. բազուկք, է. վաստակք
է. ինչք իւրեանց, է. կեանք :

Որ տարակուսի մեռանել վասն հայրե-
նեաց, այր վատանուն է միշտ :

Հայրենասիրութիւնն է զգացումն ինչ
որ նիրհէ ի բազում անձինս, ընկղմեալս
ի խորս ընտանեաց է. գործոց :

Սիրելի են այն ինչ իբք, յորս լինի
վայելել հաւաստեալ, հանդերձ յապահու-
թեամբ, է. առանց էս խորհելոյ՝ քե մարք
իցեն կորնջել :

Բայց սիրելի են սիրով անգիտութեան :

Այս զգացումն է նաեւ բազմաց ի նո-
ցանէ, որք ուսեալ, է. խորհեալ, է. յա-
րեալք են միայն յանձուկ սահմանի,
յերկիր հասարակաց, ի տեղուոջ յորում
աշխատին, է. երջանկանան, է. կիրս
կրեն :

Իսկ յուսանորեայն հայրենասիրութիւն,
որ յարէ զմարդիկ ի փառս, եւ ի ներքին
բարգաւաճանս երկրի իւրեանց, եւ զգա-
ցումն ինչ որ ունի զգօրութիւն, զյարա-
տեւութիւն եւ զազդեցութիւնն ի վերայ
անձանց ընտրելոց :

Նորին իսկ որք ճանաչեն զմեծութիւն
պարտոսց առն քաղաքացւոյ, խառնեն
բազում անգամ զքաղաքական կիրս ընդ
հայրենասիրութեանն :

Քաղաքական կիրք յայնժամ եւեթ օրի-
նանորք են, յորժամ հայրենասիրու-
թիւնն վառարան եւ նոցին, բայց բա-
զում անգամ ի վեճս կուսակցութեան
դուն ուրեք զօգուտ աշխարհին խորհին
մարդիկ :

Որ կամի խառնիլ ի գործս հասարակաց
վասն ցանկութեան իւրոյ, նախ քննեսցէ
զսիրտ եւ զերիկամունս իւր, երբ խըն-
դրիցէ զայն վասն փառաց հայրենեաց ,

որոց հաղորդ լինել կամի, և կամ վասն
յաջողութեան ընկերութեան իրիք :

Այնչափ դիւրապատրաստ են մարդիկ
պատրուակել զանարգ կիրս ընդ մեծամեծ
ասացուածովք, մինչեւ խաբել երբեմն
եւ զանձինս անգամ :

Կարող են նոքա ճանաչել զանխառն
սրբութիւն դիտաւորութեան իւրեանց,
եթէ անկարողս տեսանիցեն զանձինս
փոխելոյ զզգացումն եւ զգնացս իւրեանց
ընդ բաղդին, եթէ պատրաստ իցեն ծա-
ռայել յորում եւ իցէ աստիճանի, առանց
հետամուտ լինելոյ առաջնոյ բարձին, և
եթէ սիրեն զայն ամենայն որ յօգուտ իցէ
հայրենեաց, նաեւ յայնժամ իսկ՝ յորժամ
բարին այն հայրենեաց՝ լինիցի ձեռամբ
իւրեանց, կամ ձեռամբ բարեկամաց իւ-
րեանց :

Դժուարին իմն է երբեմն որոշել ի մեջ
երկուց պարտուց, զոր օրինակ, յորժամ

դեպ լինիցի ումեք պիտանի լինել մարդկութեան, առանց վնասելոյ շահու հայրենեաց, կամ նուիրիլ հայրենեաց, առանց վնասելոյ բարեաց եւ յապահովութեան ընտանեաց :

Արք անճնասերք զհետ բերեն անտի, թէ զանճնէ եւեք եւ զիւրոցն պարտ է խորհել. այլք, թէ պարտ է յամենայն դեպս զոհել զընտանիս եւ զհայրենիս օգտի մարդկութեան :

Յերկուց մոլորութեանց յայսցանէ՝ առաջին մերժելի է, եւ երկրորդն՝ թեպետեռննի ինչ մեծ եւ ազնիւ, այլ ոչ զերծ ի մոլորութենէ :

Չէ պարտ լուծանել զժուարութիւնս ընդհանուր սկզբամբք. գործք, եւ խիղճ ոչ ճգտին առ այնչափ պարզութիւն եւ խստութիւն :

Մեք ամբողջական մասունք եմք աշխարհի որ բազմապատիկ իմն է, եւ ու-

նիմք յանձնինս մեր սկզբունս եւ զգայութիւնս, որք պատերազմին ընդ միմեանս, եւ մեք պարտիմք միաբանել զնոսին քան հեղձուցանել :

Ճշմարիտ դպրոց մարդկութեան հայրենասիրութիւնն է, եւ դպրոց հայրենասիրութեան՝ ոգին ընտանեաց :

Ուսանի մարդ սիրել զմարդիկ եւ գերկիր իւր զկնի որորանի մանկութեան իւրոյ :

Ամենայն բարի զգայութիւնք ելանեն յայսմ աղբերէ :

Որպէս միտք իմ ոչ կարեն ըմբռնել զաշխարհ յական բօբափել, եւ սիրտ իմ յարի նախ ի սէր իւր, եւ առեալ կարողութիւնս՝ լինի ընդունակ տարածել զգութիւնս առ մարդկութիւնն :

Մարքի ասել ցայնոսիկ որք հաւմարին՝ քե պարտ է յամենայն դեպս զսնել զընտանիս եւ զհայրենիս մարդկութեան ,

զբանս զայս , զոր Արիստոտել ասեր ց^Պղա-
տոն , որովհետեւ կարծեր իմն նա այնպէս
քէ պարտ իցէ նախամեծար առնել զսեր
հայրենեաց , քան զսեր ընտանեաց . « Խա-
« բիս դու ընդ բնութիւն սիրոյն , եւ ընդ
« օրհնս կատարելութեան նորա , սերն ոչ
« այնչափ ընդարձակ ինչ է , զի անդին
« եւ անդ զայսպիսի ինչ գրասիցէ , ունիս
« դու սակաւիկ ինչ մեղք , եւ կամիս
« ամալ զայն ի ծով : »

Երկրորդ կարծիքն այսպիսի ինչ է :
Սակայն եւ այնպէս՝ պարտ է նախադա-
սել զմարդկութիւնն հայրենեաց . քանզի
ծողովորդք ունին ի մէջ իւրեանց գնոյն
առնջութիւնս , զոր ունին ընտանիք ի մէջ
իւրեանց , եւ հպատակին նոյն պարտուց :

Ազգ մարդկան հոռեամբ մի է , եւ կա-
տարեալ յայնժամ հաստատեսցի , եւ չա-
րիք որ քանդեն զերկիր յայնժամ անե-
քեւոյք լիցին բոլորովին , յորժամ կործա-

նեալ ազգաց ազգաց գաղեստայի պատնէշս որք բաժանենն զնոսա, կազմեսցեն մի միայն ընկերութիւն մեծատարած :

Ամփոփն հայրենասիրութիւն անճնասիրութիւն է ժողովրդոց, եւ ոչ սակաւ աղեստայի հետեւանս ունի քան զանհատականն անճնասիրութիւն. զատուցանէ եւ բաժանէ զբնակիչս զանազան գաւառաց, եւ զրգոռէ զնոսա վնասել միմեանց, փոխանակ օգնելոյ. նա ինքն է հայր զարհուրելոյն այնորիկ եւ արիւնահեղին որ կոչի պատերազմ :

Զինչ առաւել հակառակ բնութեան է օրինաց նորա քան զանունդ օտարոտի :

Զիցէմք մեք ամենեքին եղբարք, եւ հրպես եղբայրն լինիցի օտարական եղբօր :

Իւրաքանչիւր ժողովուրդ պարտի այլ ժողովրդոց արդարութիւն եւ սէր, պարտի մեծարել զիրաւունս նոցին, եւ ի պետս

նոցա նպաստամատոյց լինել , թէ ի պաշտպանել զնոսա , եթէ յարձակի որ ի վերայ նոցա , եւ թէ ի վերստին նուաճել ընդ տերութեամբ , եթէ կողոպտեալ իցե որ զնոսա անտի : Ժողովուրդ որ թոյլ տայ մերձաւորին իւրում հարստահարիլ յնայ ժողովրդենե , փորէ զփոսն յոր թաղեսցի սեպհական ազատութիւն իւր :

Յ Ա Ի Ե Լ Ո Ւ Ա Մ

ԲԱՐԵՍԻՐՈՒԹԻՒՆ.

Գոյ առաքինութիւն իմն առաւել քաղցր է. պատուական քան զամենայն առաքինութիւնս, ազնուական զգայութիւն ինչ ազդողագոյն քան զպարտս, առաւել ընդհանուր քան զբարեբարութիւն, առաւել բարեբարոյ քան զլաւութիւն, է սա իսկ է ԲԱՐԵՍԻՐՈՒԹԻՒՆ :

Անունս այս յայտնապէս ցուցանէ՝ թէ ընդհանուր է մասնաւոր բարիք մարդկան՝ են կամք նորս :

Բարեսիրութիւն է սկզբնական ազդումն հոգւոյ մերոյ, սա էդէ պաշտատական

նախկին մարդկան որք էլին յարաբնութենէն : Ի գործածութիւն այսր առարինութեան է՝ յոր յօդեաց բնութիւնն զառաջին երջանկութիւն նոցա : Սա ոչ ստացեալ լինի, զի ընդաբոյս է, այնպէս կից է ընդ կազմութիւն գործարանաց մերոց, զի չկարօտի սակաւ ինչ ջանից : Եւ սա կարեւոր կարողութիւն է գոյութեան, եւ յարմարութեան ընկերականն մարմնոյ, է մին յեական ստորոգութեանց զգալի դրութեանց, եւ ըստ Արիստոտելի, սկիզբն է սա բարեկամութեան :

Ապա պարտ է համարել զբարեսիրութիւն անընդդիմակ յոյժ ի բարոյակտն պետս : Բնութիւնն ազդէ զայս յամենայն մարդիկ, թեպէտէ չիցեն՝ ամենեքեան այսու հաւասար պատրաստեալք :

Այս առատամիտ տրամադրութիւն հոգւոյ բացայայտնի երբեմն յանկարծ է առանց ինչ մտերիմ ծանօթութեան ան-

հատի ուրուք, բազում անգամ յայտնե-
զինքն անճանց որոց շատ համարի ճգիլ
ի սեր փոփոխակի, հանդիպելով ի հրա-
պարակի, ի կառու եւ ի նաւի, այսօրիկ
անձինք մերձեանս յայնժամ անընդդիմակ
ինչ հրապուրանօք :

Ապա բարեսիրութիւնն է յայն յօժարու-
թեանց մերոց որ առաւել անջատեալ է
յամենայն անճնական պատճառէ, անտի
գայ՝ զի մեծամեծք ցուցանեն զայս առ
ստորակայս իւրեանց :

Թուի եւս՝ թէ մարդն այսու զանազանի
ի կենդանեաց, որ բազում անգամ շար-
ժեալ է յանշահախնդիր զգայութեանց .
բարեսիրութիւն նորա ունի առ այս օրէնս
զհամակրութիւն եւ զընկերութիւն միայն,
որ ճգտի մերձեցուցանել զամենայն զգալի
եակս :

Պարտքն պատուիրեն մարդոյ զարդա-
րութիւն որ առաջին եւ խստագոյն է

յառաքինութիւնս, և որ շատ է հասարակաց և ոչ մասնաւորաց :

Բարեսիրութիւն է առաքինութիւն ինչ, միանգամայն և զուարճութիւն . բայց համեմատեալ ընդ անձուկ կարողութեանց մերոց, զսակաւոր ոմամբք ևւէք կարէ նա տարածիլ, շրջանակ նորա սահմանեալ է հարկաւ ըստ չափոյ կարողութեանց իւրոց :

Լաւութիւն է հանգամանք, որակութիւն ինչ առաւել, քան առաքինութիւն, տկար է նա բազում անգամ, գրեթէ միշտ սակաւագոյն, ի ճանաչել զնա՝ շնտ է հեռացումն նորա յամենայն ջարութենէ, քեպտեւ ջառնիցէ նա բարիս, այլ ստանայ տակաւին գայն անուսն, ջառնելով ինչ ջարիս :

Դժուարին է յոյժ զանազանել *զՈՂՈՐԺՈՒԹԻՒՆՆ Ի Բարեսիրութենէն*, և յատուածային միտս Օրեւսդրին քրիստոնէից այս երկու բառք հոմանունք լինեին արդեօք և խառնեին ի մի և ի նոյն իմաստ :

Ստուգաբանութիւնն իսկ *Ոգորմութեան* բանի զայն հաստատե, որպէս գրութիւն, մարդասիրութիւն, բարերարութիւն, խնամք, կարեկցութիւն, շնորհ, սէր . զոր օրինակ . « Զողորմութիւն կամիմ եւ ոչ զգոհ : » « Աբան սէր » այսինքն շնորհ, ողորմութիւն :

Բայց յանցանել դարուց՝ իմաստ բառից փոխե զընութիւն, այլայլի կամ ջափաւորի, թեպէտ արտայայտութիւն այսր բառի չիցե կորուսեալ զքաղցրութիւն զագնութիւն եւ զընդհանրութիւն իւր յաջս յուսանորեալ մարդկան, բայց փոխարկեալ է ստեպ ի միտս՝ ռամկական առումն *Ոգորմութեան* բանի, զոր ջբանորութիւնն ընդունի ի ճոխութենէն, եւ զոր ամբարտաւանութիւնն ստիպե բազում անգամ զանագանիլ խոնարհութեամբ բարերարութեան :

Բազումք ի մարդկանե ողորմածք

ումանք համարին բաշխելով ըստ կարգի
ողորմութիւնս ինչ, քեպիտէն այլ յան-
լուն յայն զբարեպաշտական պարտս,
հոգալով գորբոց, զծերոց եւ զհիւանդաց,
այլ սակաւ յոյժ են որ քուին ճանա-
ջել քէ զինչ ճշմարիտ *ողորմութիւնն*
իցէ:

Լաւ եւս կամելով արտայայտել զմիտս
ԲԱՐԵՍԻՐՈՒԹԵԱՆ, յաւանք էքէ Բարեսիրու-
թիւն է կարեկից լինել սխալանաց մարդ-
կան. ներել տկարութեան նոցա, լուսաւո-
րել զմիտս նոցա, քաղցրութեամբ վարիլ
ընդ բարոյական հիւանդութիւնս նոցա,
ի բաց դարձուցանել զնոսա ի դատարկու-
թենէ, քաջալերել զնոսա յաշխատութիւնս
իւրեանց, զհետ կրթել այնմ ամենայնի
որ կարէ կատարելագործել զազգ մարդ-
կան, եւ ամորել զբռնուն կիրսն. քաղցրա-
ցուցանել զխստութիւնս, խրատել ներո-
ղութեամբ զհակառակ կարծիսն, մխիթարել

զբշուածս, օգնել տկարաց, տալ օրինակ
բարի սիրոյ եւ նուիրման վասն հայրե-
նեաց եւ մարդկութեան առ հասարակ,
միով բանիւ՝ ձեռնտու լինել ամենայն
հնարիւք յերջանկութիւն մարդկան, զոր
բնութիւնն եղբարս եւ հաւասարս արար
միմեանց, ահա այսորիկ են քաղցր եւ
սրբազան պարտք *Բարեսիրութեան* :

Ուր բարեսիրութիւն փայլիցի, կարե որ
վստահ լինել, թէ մեծագոյն մասն մոլութեանց
հեռացեալ, յաղթեալ եւ վտարեալ
իսկ է անտի :

Այր որ բարեսէրն իցի ջկարե լինել անճ-
նասէր, ապա եւ ոչ ազահ, ոչ բարկացող,
ոչ նախանձուտ, եւ ոչ քինախնդիր. առ նմա
սէր անճին (յորմէ ջկարե մարդ անջատիլ)
յուսաւորեալ իմն է սէր, գիտե նա թէ այն
ամենայն երջանկութիւն որ ի վնաս այլոց
լինիցի՝ է ծպտեալ իմն բշուածութիւն :

Քանզի բարեսիրութիւն յաւետ անշա-

հախնդիր է ի կիրս մեր, և զի ծագի նա ի համակրութենէ միայն, յայտ է քե ամենայն գործք որք յառաջ գան անտի՝ պարտին լինել մասն գովեստից մերոց : Անտի էս հաստատի վսեմ գեղեցկութիւն զգացմանս այսորիկ՝ որ ընդ բարձրագոյնս առաքինութեանց հանդիսանայ :

Ամենայն մարդ որ պակասի ի բարեսիրութեան, զարտուղի ընթանայ ապա յընդաբոյս այս օրինաց, որոյ հարկ՝ անշուշտ իսկ է, չէ նա արժանի մասն լինել ընկերական մարմնոյ. քանզի ոչ միայն պարտ է մարդոյ տարածել զառատամիտ բարեսիրութիւն իւր առ որդիս, առ ազգականս, և առ բարեկամս իւր, այլ և առ ամենեսեան, որք իբրեւ զնա ի մարդկայինս պատշաճի ազգ: Առանձնակին երջանկութիւն յայնժամ միայն է օրինաւոր, յորժամ միաբանի ընդ հասարակաց երջանկութեան :

Առ ի հաճոյ լինել մօրդկան՝ պարտ է ապա բարեսիրութեան լինել եզրակացութիւն այս գեղեցիկ հակամիտութեան, որ ածէ առաջնորդէ մեզ ցանկալ զբարին ամենայն կենդանի անկա՛ց մեզ նմանելոց :

Նուիրումն անձին զոր բարեսիրութիւն սահմանէ՝ լինի յայնժամ մեծագին ինչ : Գործ ինչ ճշմարտապէս արդիւնական է, յորժամ ուժգին է միայն շարժեալ է յագդմանէ բնութեան առնչութեան : Բայց ճանաչելով զմարդն տկար ինչ արարած ի վերայ երկրի, չէ պարտ պահանջել զի ուրասցի նա բոլորովին զանձն իւր ի ծառայութիւն հաւասարից իւրոց, կարի իմն էր արդեօք ակն ունել այսմիկ ի մարդկային բնութենէն . Աստուածութիւն է միայն ընդունակ ծածկել բարեբարութեամբն իւրով զեակս, յորոց ջունի ինքն ակն ունել իմիք :

Բարեսիրութիւնն է սեր տարածողա-

կան, պատշաճի նմա հիւրընկալութիւն ,
մի ի հնագոյն առաքինութեանց, յայտնի
նա արտաքին նշանօք, զոր չկարէ որ
ջճանաչել :

Գեղեցկութիւն բարեսիրութեան յամե-
նայն գծագրութիւնս դիմաց տպաւորե
գհաճոյական իմն պայծառութիւն, աջք
կենդանանան, ճակատն յայնի, երեսքն
գունաւորին, շքթունքն կիսաբաց լինին,
մկանունք ծնօտից ամփոփին շնորհօք
իմն է քաղցրութեամբ, տեսիլ դիմաց
ծիծաղի առ ի բացայայտել գուրախութիւն
է գրեթէկրութիւն սրտին. « Սրտի բեր-
կրեցելոյ երեսք ծաղկին » առե Առական
(ժե. 13) :

Ն սակայն մարդն կեղծաւորի է ծիծաղ
նորա չէ միշտ ի նմա անսխալ նշան բա-
րեսիրութեան նորա :

Կեղծաւորութեանն գոլով մի ի չարա-
գոյն արուեստական հնարից քաղաքական

կենաց, և երբեմն արդիւնք ուսեալ ինչ հաճութեան : Ընդդէմ այս անպատշաճութեան՝ ծիծաղն և հասարակաբար նշանակ գոնէ երկդիմի գուարճալի զգացմանց, զոր փորձեմք մեք, կամ զոր կամիմք ազդել : Այնպէս սովորեալ ենք մեք ի հանդիպել այս նշանի ի վերայ շըրքանց, որպէս զի ի չար իմն գուշակութիւն կամ յանախորժ համարիմք՝ յորժամ չտեսանիցեմք զայդ ի դէմս անճանց որ ընդ մեզ ունիցին կցորդութիւն :

Միով բանիւ՝ բարեսիրութիւն և զգայութիւն ինչ այնպէս սեպհական մարդկային սրտի, զի որ դադարի ունել զփորձ նորին, պարտի համարիլ իբրեւ հակ ինչ հիւանդ կամ պակասաւոր : Սէւամաղձուտքն, երեսակայական հիւանդքն, եւ այլն, են ի դէպս յայտոսիկ : Բնական հիւանդութիւնքն զոր կրեն նորա՝ թշուառ արդիւնս տան ի կարի յովժ առանճնասիրութիւն ւածեալ զնոսա,

Եւ կորզեալ ի նոցանէ զհակամիտութիւնն,
որպէս ի պարտուց վերաբերութեան :

Ըստ ջափու ծերութեան մարդոյ կորուսանէ նա առաւել քան զառաւել զպիտոյս յարելոյ յայլս, ամփոփի նա յանճն իւր, հրաժարի յամենայն հաղորդակցութենէ Եւ յամենայն պատասխանատուութենէ ընդ ժամանակակիցս իւր :

Որպիսի ցաւալից Եւ ողբալի վիճակ է մարդկան, որոց բոլորովին սպառեալ իցէ զզացումն բարեսիրութեան, սեւագոյն գոյորշիք պատեն զնոսա, Եւ ոչ Եւս միտին ի սէր տեսակին իւրեանց :

Մարդատեսցքն կամէին արդեօք զի տիեզերք համօրէն հաղորդակիցս լիցին ատելութեան իւրեանց ընդդէմ մարդկային ազգի, իղձ լինին նոքա սերմանել յամենայն սիրտս զտհաճութիւն իւրեանց Եւ զարհամարհութիւն : Միշտ երկմիտք Եւ կասկածոտք . բարեկամութիւնն, սերն,

վարկն, ակնածութիւնն, եւ որ այլն եւս՝ են վասն նոցա պատրողական զգացմունք, յորոց ազատ են նորա բոլորովին :

Սակայն մարդատեցութիւնն թուի լինել մի ի տխրագոյն հետեւանաց առաւելագանց քաղաքականութեան մարդկան :

Ո՛վ երջանիկ ժամանակացն, ուր այր իւրաքանչիւր զհետ զմայր ազգման պաշտպանողն բարեսիրութեան, ժամանակ այնչափ գովութեամբ յիշատակեալ նահապետական բարուց, ուր ամենայն սիրտք վստահք էին, ուր ամենայն թշուառք ժողովեալք լինէին մարդոսիրութեամբ, եւ ուր ամենայն արսորեալք մխիթարէին :

Յայս նախկին ժամանակ որ ոսկեղեն դար էղէ նախահարց մերոց, ոչ երբէք այր ջքաւոր ի գուր ծգնութիւն ի նմանոյ իւրմէ խնդրէր, երբէք ճանապարհորդի մոլորեղոյ ի ճանապարհի՝ չպակասեր հիւրընկալու յարկ ինչ, թողեալ լինէր

նա հանդարտութեամբ ի ձեռ. քիկնակից
Էղբարց իւրոց :

Առատամիտ լաւութիւնն է. պաշտպան
գրութիւն՝ ժամանակակիցք են ընդ աշ-
խարհի :

Մարդն Էղէ բարեսէր, նախ քան գլի-
նել բարեկամ :

Այն որ այնչափ հեռացուցանէ զան-
միտն ի ճանապարհաց ճշմարտութեան
է. ի շահաց երջանկութեան իւրեանց՝ է
անծանօթութիւն զանձնէ. քանզի ոչ ճա-
նաչեն զինքեանս, է ոչ զայլս :

Այն ամենայն գիտութիւն զոր ուսանին
մարդիկ ոչ այլ ինչ է, էթէ ոչ տգիտութիւն
աշխատանօր՝ ստացեալ, յորժամ հեռա-
ցուցանէ զնոսա ի միայն ճշմարիտ է. ի
կարեւոր գիտութենէն, ի ծանօթութենէ
զանձնէ, որ է մայր ամենայն առաքինու-
թեանց, է մանաւանդ բարեսիրութեան :

Ուրումն ի բարոյական իմաստասիրաց

յիշատակեալ գերեւելի արճանագրութիւնն
Դեղբեան տաճարին, թէ ԾԱՆԻՐ ԶՔԵԶ,
ասէ այսպէս. « Ազգարարութիւն ինչ էր
« այն Աստուծոյ առ մարդիկ, յայտ առ-
« նելով նոցա, թէ ի մերձենալ առ Աս-
« տուածութիւն է. ի մտանել ի տաճար
« նորա, պարտ էր *ճանաչել զանճն* :

« Եթէ քաջիկ զմեզ ճանաչեաք, ասէ,
« խիստս առ մեզ, է. ներող յոյժ առ այս
« հանդիպեաք : Արդարութիւնն յորժամ
« խիստ է բախի ընդդէմ ողորմութեան :
« Ռամիկն փոխանակ բարեսէր լինելոյ,
« ջարասէր է, թէքէ է. ջարախօս. հրեշ
« ինչ է, որ յամենայն ուստեք արճակի
« զլեզու, որ զամենայնէ խօսի, է. ոչ
« ինչ զիտէ, որ ընդ ամենայն հայի
« է. ոչ ինչ տեսանէ, որ ընդ ամենայն
« ծիծաղի է. լայ, պատրաստ է նա
« աղմուկ յարուցանել, ապստամբի,
« է. մարտնչել : Սեպհական է նմա

« փորձել լծընկեց լինել մանաւանդ ,
« քան զազատութիւն իւր բարւոք
« պաշտպանել : »

Այս ամենայն մոլորութիւնք , այս ամե-
նայն հակամիտութիւնք առ ջարասիրու-
թիւն և առ ջարութիւն յառաջ գան ան-
շուշտ յանփութութենէ մարդկան ճանա-
չելոյ զանձինս , և ուսանելոյ զայն , որ
բաւականն իցէ ի ճշմարիտ երջանկութիւն
ածել զնոսա :

Նման է մարդն առն քազաւորի որ
ունիցի զիւրեւ նուագունս ոմանս յիմաստ-
նոց և ամբոխ մի մեծ պալատականաց :

Առաքինութիւնք և ճշմարտութիւնք
զարհուրեցուցանեն զնա խիստ դիմօք
իւրեանց , և մերժին իսկ ի նմանէ իբրեւ
զի տաղտուկ ածիցեն : Մոլութիւնքն են
շողորորօքն , որք տանին զնա ի թշուա-
ռութիւն հակմամբ հեշտութեանց :

Այլ փորձն աւարտէ , յանդիման առնե-

յով նմա գտխուր հայելին նորա, թեպէտէ յոյժ անազան :

Յորժամ ստանայցէ մարդ այսու հաւատարիմ հայելեաւ զճանաչումն գոյութեան անձին իւրոյ, տեսանելով յայն զամենայն պակասութիւնս իւր, եւ յետ այնորիկ զիմրդ կարիցէ նա բարեսէր լինել . « Մարդ որ անձին ատելի է, կարիցէ նա սիրել գոր . » ասաց հանճարեղն Յրազմուս :

Զկարէ նա էլանել յայս տխուր վիճակէ եթէ ոչ խաբիլ եւս, հայելով սնափառութեամբ ի սուտ բարիսն գոր ունի, եւ արհամարհութեամբ ի ճշմարիտ բարիս անդ գոր վայելել ջկարիցէ : Ուստի տեսանի նա այնչափ մեծ էւ ճոխ էւ հզօր, փոխանակ սիրելի լինելոյ, երկիրդալից լինի, փոխանակ բարեսէր լինելոյ, ջար լինի եւ ծաղրասէր . քանզի ըստ Կիկերոնի « Մաղրն ծնանի ի գոհ ինչ արհամարհութենէ : »

Բայց այս գոհութիւն է հնարք ինչ ,
գոհութիւնն է արտարուստ և խոցն է
ի խորս սրտի :

Սակայն լիցուք մէք բարեսերք , փոխա-
նակ զայրանալոյ ընդդէմ յիմարութեանց
մարդկան , ողբասցուք զմոլութիւնս նոցա .
և այնու շահեսցուք , զգուշանալով մեզ :

Պարտ է զի իմաստունն հեռացի ի
հիւանդէն զոր չկարէ բուժել , դէպք զայ-
րացուցանեն զանբուժելի հիւանդութիւնս :
Կարծեմ յայս հայի ասացեալ իմաստնոյ ,
ուրումն թէ « Առաւել օգտակար է հրա-
ժարիլ ի մեծամեծաց , քան զանգատել
զնոցանէ : »

Չափազանցութիւնն նաեւ ի բարին չար
ինչ է . խստութիւնն իմաստասիրաց ոմանց
է մայր բազում մոլորութեանց :

Զիք յաշխարհի՛ գովելի չափազանցու-
թիւն բաց յերախտագիտութենէն . չկարե
նա զմարդ մոլորեցուցանել :

Սրախտագիտութիւնն բերկրութիւն է բարեսիրաց, եւ ծանրութիւն ապերախտից. ոչ միայն պարտք ինչ է մասնաւոր, այլ եւ առաքինութիւն, որ բազում բարիս ծնանին. քանզի նա է զին եւ քաջալերութիւն բարեսիրութեան :

Քեպեսեւ բարեսիրութիւնն ունի այսչափ քաղցրութիւն հոգւոյ որով լնու. այլ զուարճութիւն նորա չէ անխառն ի նեղութեանց :

Ապերախտութիւն է իսկ սատան որ ամբոյսէ զայս հրեշտակային երջանկութիւն. թունաւորէ նա բազում անգամ զբարերարութիւնս յաղբեր անդր նորին. արդիւնք նորա առաւել մահաբերք են, լքուցանելով զտկար հոգիս, փոխելով զառատամտութիւն նոցա ի կասկած, եւ զյօժարութիւն նոցա յանգանազանութիւն :

Այս ապերախտութիւն ի փորձ դժուա, րին արկանէ զառաքինի հոգիսն, զլանալով

նոցա զմիայնակ արժես, որոց անճկան, գերախտագիտութիւնն է. զբարեկամութիւն, յոր յուսային նորա տեսանել զհատուցումն վարկի է. սիրոյ, գտանեն զմուսացումն, կամ զանիրաւութիւն է. զատելութիւն էս :

Այլ չի պարտ զարմանալ է. ոչ զայրանալ ընդ այն. պարտ է ասել էս, թէ ապերախտութիւնն առաւելու զարդիւնս բարեսիրութեան, է յիրաւի՝ քանզի բարեսիրութիւնն ոչ արդէօք արժանի լիներ անուան առաքինութեան, եթէ չունէր նա ստեպ պիտոյս զօրութեան յարատեւելոյ, հաստատուն կալոյ, է. եթէ խոստանայր մեզ զուարճութիւնս անխառն ի տրտմութեանց :

Մանուցանե մեզ զայս Պլուտարքոս, ասելով այսպէս. « Պարտ է մնալ ապէս
« բախտութեան բարեկամաց, որոց սերն
« շահախնդիր է, են պարբ մեղուաց

« գոր մուծանես ի վերակ, եւ որք լիցին
« վնասակար պիծակք : »

Են բազում մարդիկ որք ընդունին ի
մենջ պարգեսս եւ ծառայութիւնս, զինչս
մեր եւ զգոյս սիրեն նոքա, եւ ոչ զբարե-
սիրութիւնս. զի յորժամ բախտն բողո-
զմեզ, բողոնն եւ նոքա յայնժամ : Իսկ
ցաւէլ ինչ պարտ իցէ ընդ այս. ոչ. քանզի
հաւանեալ եմ կարծեաց Պլուտարքեայ,
թէ զրկիլ յայսպիսի բարեկամաց, է շահել
մանաւանդ քան կորուսանել. զի է ճանաչել
շօշափմամբ զխարդախեալ ինչ դրամ :

Կեանք առն բարերարի է հանապազ
ի պատերազմի ընդդէմ վնասակար հակա-
միտութեանց, ոչ գոյ առաքինութիւն ինչ,
յորոյ վերայ չիցեն յարճակեալ, եւ որում
ոչ ի ծածուկ ական հատեալ գաղտնի
ինչ մոլութեանց : Ո՞ կարծէ թէ բարեսի-
րութիւնն եւս չիցէ անտի գերծ. զի բազում
այն է զի պետս ունի նա պաշտպանու-

բեան յերեսաց ազգ ինչ սնափառութենէ,
որ կամի սպրդիլ յայն յարամրի :

Է երբեմն զի տեսանին մարդիկ բա-
րեսերս առ հաւասարս իւրեանց , կամ յոր
աստիճանաւ , հանճարով , եւ ճոխու-
թեամբ գլիցեն զնոքօք . եւ յայլմէ կողմանէ՝
երեսին նոքա սակաւիկ ինչ գոռոզ եւ
ցուրտ առ ստորակայս իւրեանց :

Պարտ է զգոյշ կայ անտի , իբրեւ ի կեղծ
իւնչ բարեսիրութենէ , քանզի ճշմարիտ
բարեսիրութիւնն ունի զարմատ իւր ի սեր
հաւասարութեան :

Հաւանեացուք կարծեացն Սենեկայ որ
կամեր զի վարիցին բարեսիրութեամբ ընդ
ամենայն մարդիկ , ընդ գերիս անգամ ,
ասելով այսպէս . « Գերիք՝ , ասասջիր
« յաւետ բարեկամս ի նեղութեան եւ յըն-
« կերութիւնս գերութեան . քանզի հպա-
« տակիս եւ դու բախտին իբրեւ զնոսա : »

Ասէ Պղատոն , քէ « Զիք քագաւոր , որ

« ոչ իջանիցէ ի գերևոյ միոյ, եւ ոչ գերի,
« որ ոչ իջեալ իցէ ի թագաւորէ միոջէ :
« Ապա հվ է ճշմարիտ ազնուական .
« — Որ զհոգին իւր ազնուացուցանէ : »

Հնապա զգածեալք հաստատուն եւ գորո-
վալից բարեսիրութեամբ՝ կարեկից լիցուք
տկարութեանց այլոց, մի լիցուք խիստս ,
բայց եթէ առ տկարութիւնս մեր . իսկ եւ
պահեսցուք միշտ յուշի մերում զայս գե-
ղեցիկ եւ պարզ մտածութիւն իմաստնոյ
ուրումն, թէ « Ոչ ի ձեռս մեր է լինել
« փարթամ եւ հզօր , բարձս ունել պաշ-
« տամանց , փառս , կամ պատիւս ,
« այլ ոչ ինչ կարէ խափանել զմեզ լինել
« բարի , առատամիտ , մարդասէր , իմաս-
« տուն , եւ բարեսէր : »

Կնքեսցուք զհակիրճ զայս խորհրդածու-
թիւնս մեր գեղեցիկ բանիւք իմաստախոհ
ինքնակալին Մարկոսի Արեղիոսի որ
ասէր .

« Յանդիմանեն կամ ուղղեն զջարսն՝
« եթէ կարես. ապա՛րթե ոչ՝ յիշեն թէ վասն
« նոցա տուեալ է քեզ Աստուած զքաղ-
« ցութիւն եւ զմարդասիրութիւն : »

Եւ դարձեալ՝ եթէ « Հայենց ուշի ուշով
« ի խորս սրտիդ, գոյ անդ աղբիւր մի
« բարեաց որ բղխեսցէ անսպառ, եթէ
« եւ դու պեղեսցես զայն միշտ : »

ՎԵՐՁ.

